

מנהגי חודש ניסן

שואלים בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום

א. שואלים בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, הואיל והלכות מרובות הם להודיע לעם איך יתנהגו בביעור חמץ הגעלת כלים ואפיית המצות, ורבים נהגו להתחיל ביום פורים עצמו¹, ויש שהתחילו מאחרי פורים², ויש שלא דקדקו בדבר אלא או מלפניו או מלאחריו.

חודש ניסן

- ב. אין נופלים על פניהם בכל חודש ניסן, ובמנחה של שבת למנהג השאמי ורבים בבלדי³ אין אומרים צדקתך⁴, ויש בבלדי שנהגו לומר צדקתך⁵.
- ג. אין מספידין בו ואין מתעניין בו תענית צבור, אבל מותר להתענות בו תענית יחיד, ועל כן מתענים בו תענית חתנים⁶, או תענית יום שמתו בו אביו ואמו (יאר צייט), וכן אם התענה תענית חלום בשבת מותר לישוב בתענית על תעניתו בחודש ניסן⁷.
- ד. המנהג לומר השכבות ואפילו בשבתות וימים טובים⁸, וכן קדיש שאומרים בבית הקברות המנהג לאמרו, וכן אומרים צדוק הדין⁹.
- ה. יש בשאמי שנהגו לקרוא בכל יום מראש חודש ניסן עד ארבעה עשר בו פרשת הנשיאים¹⁰, אך ברוב הקהילות לא נהגו מנהג זה¹¹.

ברכת האילנות

^א הגר"פ קורח שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א. ומנהג זה הוא עיקר כמו שהוכיחו הפוסקים מסוגיות ערוכות, ושלא כדברי הפר"ח שכתב דלאו דוקא מיום פורים אלא למחרתו.

^ב הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"א אריה שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א. ומסתבר שאין זה משום דס"ל כהפר"ח הנ"ל, אלא משום שכיום פורים לא היו מתאספים ללימוד בין מנחה לערבית כדרכם בשאר ימים, או שלא היו הכל מצויים, ועל כן התחילו למחרתו.

^ג הגר"פ קורח שליט"א, וזה כדברי מהרי"ץ בע"ח מהדו"ק, וכן ידוע על כמה בתי כנסיות המשמרים מנהג אבותיהם שנוהגים כן. [וזה דלא כמש"כ בתכלאל המבואר עמ' שמ"ה שהמנהג הפשוט כד' מהרי"ץ במהדו"ב].

^ד כמבואר בשו"ע תל"א ס"ב, תכלאל מהר"י ונה, סידור כנסת הגדולה.

^ה כד' מהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק ובע"ח מהדו"ב שאף ביום שאין נופלים על פניהם אומרים צדקתך, מלבד יום שאומרים בו הלל, ובעקבות הסידורים החדשים שהעלו דברי מהרי"ץ הללו פשוט כיום מנהג זה בקרב הבלדי. (הגר"פ קורח שליט"א).

ומנהג נוסף יש בבלדי שתלוי במוסף, דרך ביום שמתפללים בו מוסף אין אומרים צדקתך.

¹ במקומות שהתענו בהם, אבל בעי"ת צנעא לא נהגו להתענות תענית חתנים כמש"כ בשתילי זיתים סי' תקס"ב סק"ז.

² שתילי זיתים תכ"ט סק"ד, והשמיט הגהת הרמ"א שם.

³ עריכת שלחן תכ"ט סי"ג, וכפי המנהג המקובל והמפורסם, [ולשון רבינו השתילי זיתים שהמנהג אף בשבת של ערב פסח דמשמע דוקא ער"פ ולא פסח עצמו, צ"ב].

⁴ שתילי זיתים תכ"ט סק"ה.

⁵ מהר"י צובירי זצ"ל כנסת הגדולה עמ' רס"ד ועמ' תר"י, מנהג ק"ק רדאע סדור שיח שפתותינו עמ' תנ"ו, ונהגו לאמרו לפני פיטום הקטורת, ויש שאמרוהו קודם סדר היום, כמובא שם, ומסר הגר"ע בסיס שליט"א שברדאע גם חלק מהבלדי נהגו כן, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, וכן מנהג ק"ק עדן כמובא בנחלת יוסף.

^א הגר"פ קורח שליט"א, הגר"א אריה שליט"א, הגר"א שמן שליט"א.

- ו. היוצא בחודש ניסן וראה אילנות מלבליים, היינו שמוציאים פרחים, מברך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות [ו"ג להתנאות²³] בהם בני אדם. אולם אם איחר לברך עד שכבר גדלו פירות לא יברך עוד.
- ז. אין לברך אלא על אילנות המגדלים פירות מאכל, אבל אילנות סרק אין מברכים עליהם.
- ח. כתבו המקובלים כי מנהג חסידים לצאת אל הגנות בימי ניסן ולברך ברכה זו, וטעמו של דבר יען כי הנפשות הנידחות המה יציצו כעשב הארץ בקרב הימים האלה, ומתלבשות בענפי האילנות והדשאים, ואם יכוונו המברכים בברכה לתקן אותם הנשמות, המה יעלו בהר ה' ותמצאן מנוחה בכח הברכה²⁴.
- ט. ויש מקהילות ישראל שנהגו לצאת בראש חודש ניסן אחר תפילת שחרית לברך ברכת האילנות ברוב עם, ובקהילות תימן יש שנהגו לברך בחול המועד פסח לאחר תפלת מוסף ברוב עם²⁵, אמנם ברוב קהילות תימן לא נהגו לברך ברכת האילנות ברוב עם²⁶.

שבת הגדול

הטעם ששבת הסמוכה לפסח נקראת "שבת הגדול" כתבו התוספות (שבת פ"ז ב') לפי מה שאמרו בגמרא (שבת שם) כי אותו יום שיצאו ממצרים חמישי בשבת היה, ואם כן ביום רביעי שחטו פסחיהם, ונמצא שבשבת שעברה לקחו פסחיהם שאז היה בעשור לחדש, ועל כן קורין אותו שבת הגדול לפי שנעשה בו נס גדול, כדאמרינן במדרש (שמות רבא פ' בא) כשלקחו פסחיהם באותה שבת נתקבצו בכורות אומות העולם אצל ישראל ושאלום, למה היו עושין כך, אמרו להן זבח פסח לה' שיהרוג בכורי מצרים, הלכו אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל, ולא רצו, ועשו בכורות מלחמה [באבותיהם] והרגו מהם הרבה הדא הוא דכתיב: "למכה מצרים בכוריהם".

שבת הגדול

- י. שבת שלפני פסח נקראת "שבת הגדול" מפני הנס שנעשה בו [ראה מסגרת]²⁷.
- יא. בשאמי נהגו להפטיר וערבה, ונהגו להפטיר כן בין כשחל שבת בערב פסח בין שחל בשאר ימות החול²⁸, ויש מקומות שנהגו להפטיר וערבה רק כשחל ערב פסח להיות בשבת²⁹, ברוב הבלדי מפטירין כשאר שבתות³⁰.

²³ גירסת הרמב"ם והתכאליל.

²⁴ חמדת ימים פסח פ"א, [ומכאן מקור דברי החיד"א ופתח הדביר שכתבו שעפ"י הסוד יש לברך בחודש ניסן דוקא].

²⁵ מנהג ק"ק רדאע כמובא בסדור שיח שפתותינו עמ' תס"ב, וראה שם סדר המזמורים והבקשות.

²⁶ הגר"פ קורח שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"א שמן שליט"א, הגר"א אריה שליט"א.

²⁷ שו"ע סי' ת"ל.

יב. במוצאי שבת הגדול יש נוהגים בשאמי שאין אומרים מזמור ויהי נועם כיון שאין לאחריו ששת ימי מעשה^כ. ובבלדי נוהגים לאומרו כשאר מוצאי שבתות^{כא}.

מבוא למצות ביעור ובדיקת חמץ

מצות לא יראה ולא ימצא ותשבתו

ציותה תורתנו הקדושה שתי מצות לא תעשה ומצות עשה אחת בביעור החמץ, שלא יראה ושלא ימצא חמץ ברשותו של ישראל כלל. שנאמר (שמות יב): שְׁבַעַת יָמִים שָׁאֵר לֹא יִמָּצֵא כֶּבֶתִיכֶם וּגּוֹ', ועוד נאמר (שם יג): וְלֹא יִרְאָה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא יִרְאָה לְךָ שָׁאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ, הרי שתי אזהרות של לא תעשה במצנת ביעור חמץ, מלבד זו ציותה תורה מצנת עשה להשבית החמץ ביום ארבעה עשר בניסן שנאמר (שם): אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שָׁאֵר מִכֶּבֶתִיכֶם וּגּוֹ'. נמצא שביעור חמץ יש בו מצנת עשה אחת ושתי מצוות לא תעשה.

לכך חייב כל אדם מישראל להשבית החמץ ביום ארבעה עשר בניסן קודם חצות היום, כל חמץ שיש לו בביתו או ברשותו (כשחמצו נמצא במקום אחר שמשתמר שם עבורו). ואם לא השבית את החמץ שבביתו או שברשותו וכבר עבר חצות יום ארבעה עשר, הרי ביטל מצנת עשה. ומכניסת ליל ט"ו עד סוף ימי הפסח, אם אינו משביתו ומבערו הרי זה עובר בשני לאוין בכל יראה ובכל ימצא. ויש אומרים שמחצות היום עובר כבר בלאוים של כל יראה וכל ימצא.

בדיקה וביטול

ומה היא השבתה זו האמורה בתורה? - פירשו רבותינו שתתקיים ההשבתה באחד משני אופנים, האחד שיבערנו מן העולם, על ידי שריפה או שיפררנו ויזרה לרוח, או שיטילנו לים, האופן השני, שיבטל החמץ בלבו ויחשוב אותו כעפר, וישים בלבו שכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל, ולמדו זאת חכמים ממה שאמרה תורה תשביתו ולא אמרו תבערו, מכאן שדי בביטול החמץ כדי שלא שלא יעבור בכל יראה וכל ימצא, ויקיים מצות תשביתו שאור מבתיכם. אע"פ שמדברי תורה די בביטול מדברי סופרים אין די בביטול, אלא צריך לחפש אחר החמץ במחבואות ובחורים ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו.

ונתנו הראשונים שני טעמים לדבר. האחד, לפי שהביטול תלוי במחשבתו של אדם שיטלנו בלב שלם ויוציאנו מלבו לגמרי, ולפי שאין דעת כל בני אדם שוה ואפשר שיהיה מי שיקל בדבר ולא יבטלנו בלב שלם ולא יוציאנו מלבו לגמרי, לפיכך גזרו שאין ביטול והפקר מועיל כלום עד שיוציא את החמץ מכל גבולו. השני - לפי שהאדם רגיל בכל השנה בחמץ, ומחמת רגילותו קרוב הוא לשכוח את איסורו ויאכל ממנו אם יהיה מונח בגבולו בפסח, לפיכך הצריכו לחפש אחריו ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו קודם שיגיע זמן איסור אכילתו:

ותקנו חכמים שבדקין החמץ בתחילת ליל ארבעה עשר לאור הנר, מפני שבלילה כל העם מצויין בבתיים ואור הנר יפה לבדיקה, ובדיקה זו תחילת ביעור החמץ היא, ועל תקנו חכמים לברך "על ביעור חמץ".

ואף על פי שחייבו חכמים לבדוק את החמץ ולהוציאו לגמרי מביתו ורשותו, ולבערו מן העולם, חייבוהו חכמים לבטל החמץ אחר הבדיקה, שמא ימצא גלוסקא (עוגה) יפה של חמץ ויתן דעתו עליה, ונמצא עובר בכל יראה וכל ימצא, וחוששין שמא ימצאה בשבת של פסח ולא יוכל לשרפה, ואפילו ימצאה בחול המועד, שמא ישהה מעט קודם שיתעסק בביעורה, ונמצא עובר בשהיה זו על כל יראה

^{יז} מהר"י צובירי זצ"ל בפרשה מפורשה מקור ההפטרה וטעמה, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב. הגר"ע בסיס מסר כי גם חלק מן הבלדי נהגו להפטיר וערבה.

^{יח} הגר"א אריה שליט"א שכן מנהג ק"ק מחוית.

^{יט} הרבנים שליט"א.

^כ שתילי זיתים סי' רצ"ה סק"ב, סידור כנסת הגדולה, סידור שיח שפתותינו רדאע, [וכן מסר הגר"ע בסיס שליט"א על מנהג השאמי ברדאע], הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, ק"ק ד'מאר תכלאל שתילי זיתים.

^{כא} כ"ה מנהג הבלדי כמש"כ מהרי"ץ בע"ח, [וכן יש נוהגים בשאמי].

ובל ימצא. או שמא יש לחוש שהשאיר חתיכת חמץ לאיזה צורך ואחר כך ישכח ולא יבערנו, ונמצא שעבר עליה בכל יראה ובל ימצא.

בדיקת חמץ

בדיקת חמץ

- יג. בתחלת ליל ארבעה עשר בניסן בודקין את החמץ לאור הנר בחורין ובסדקין ובכל המקומות שדרך להכניס שם חמץ^{כב}.
- יד. זמן הבדיקה בתחלת הלילה יש אומרים שהוא מיד עם צאת הכוכבים^{כג}, ויש אומרים שהוא סמוך לכניסת הלילה קודם צאת הכוכבים^{כד}.
- טו. ונהגו לבדוק מיד אחר תפלת ערבית^{כה}, ואין קובעים לימוד אחר התפלה כשאר הימים^{כו}, ויש שהקדימו תפלת ערבית כדי לבדוק מיד בתחלת הלילה^{כז}.
- טז. יזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה, ולא יאכל יותר מכביצה פת, קודם הבדיקה, והאיסור מחצי שעה הסמוכה לתחלת הלילה, אבל טעימה דהיינו עד כביצה פת, או אכילת פירות, מותרת^{כח}.
- יז. וכן לא ילמוד בחצי שעה הסמוכה לשקיעה עד שיבדוק, ואפילו יש לו עת קבוע ללמוד לא ילמוד עד שיבדוק, ואם התחיל ללמוד מבעוד יום בשעה שהיה מותר להתחיל, יש אומרים שמותר להמשיך^{כט}, ויש אומרים שצריך להפסיק, וכן עיקר^ל.
- יח. היה טרוד ולא התפלל ערבית עם הציבור, יבדוק ואחר כך יתפלל^{לא}.
- יט. טוב ליטול את ידיו קודם הבדיקה משום נקיות^{לב}, אמנם לא נהגו כן^{לג}.

^{כב} שו"ע תל"א ס"א.

^{כג} חק יעקב סי' תל"א, וכן משמע מדברי מהרי"ץ בע"ח ובאיגרת שכתב להקדים שאיבת המים בבין השמשות לבדיקה שהיא בתחילת הלילה. [אמנם המנהג בדור האחרון עכ"פ, השאיבה אחר שקיעת החמה היתה מלאכת הנשים כמש"כ מהר"י צובירי זצ"ל במגיד מראשית (מהדו"ח עמ' ט), ובספר מצפונות יה"ת עמ' צ"ז].

^{כד} מג"א סי' תל"א, שתילי זיתים תל"א סק"ב, פעולת צדיק ח"ב סי' רמ"ה.

^{כה} ויש שאחר תפלת ערבית הוא בין השמשות כמו שכתב מהרי"ץ באיגרת, אמנם בדרך כלל הוא לאחר צאת הכוכבים, כמש"כ בעריכת שלחן תל"א ס"ב, וכן מסרו הגר"פ קורח שליט"א והגר"א אריה שליט"א.

^{כו} מהר"י צובירי זצ"ל כנסת הגדולה ח"ב עמ' ט', הגר"פ קורח שליט"א. וזהו כשיטת הפר"ח שנחלק בזה על הראנ"ח שהביא המג"א, ואכן בשתילי זיתים השמיט דברי הראנ"ח הללו שהובאו במג"א.

^{כז} הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"א שמן שליט"א.

^{כח} שתילי זיתים סק"ה.

^{כט} שו"ע תל"א ס"ב, כד' רבינו יונה שהביא הטור, ותירץ מרן בב"י שיטתו מתמיהת הטור.

^ל הרמ"א בהגהה כסברת הטור, והעלה רבינו השתילי זיתים הגהה זו. ומבואר דס"ל שכן עיקר להלכה. וכפי הנראה מה שהביאו להסכים עם דברי הרמ"א הוא מש"כ הפר"ח דכיון עיקר זמן המצוה היא בתחלת הלילה, הו"ל כאין שהות דצריך להפסיק. וזהו כשיטתו בכל הסימן שהעלה שיטת הפר"ח שהמצוה בתחילת הלילה דוקא.

^{לא} שתילי זיתים תל"א סק"ז בשם פר"ח. ואין אומרים אומרים תדיר קודם, כיון שזמן מצוה זו בתחילת הלילה דוקא.

^{לב} מהרי"ל הובא בב"ח ומג"א תל"ב, ובשתילי זיתים תל"ב סק"א.

ברכת הבדיקה

- כ. מדליק הנר שבידו^{לד}, וקודם שיתחיל בבדיקה מברך בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וציונו על ביעור חמץ, ואין מברך ברכת שהחיינו^{לה}.
- כא. יזהר שלא לדבר בין הברכה לבדיקה אף בדברים שהם מעניין הבדיקה^{לו}, ואם שח בין הברכה לבדיקה בדברים שאינם מעניין הבדיקה, צריך לחזור ולברך^{לז}.
- כב. התחיל הבדיקה טוב שלא לדבר בדברים אחרים עד שיגמור הבדיקה והביטול^{לח}, וכן המנהג^{לט}, אולם מעניין הבדיקה מותר לדבר אף לכתחילה^מ, ומכל מקום יש שנהגו להימנע מדיבור אף לצורך הבדיקה^{מא}.
- כג. עשה צרכיו באמצע הבדיקה, מברך ברכת אשר יצר, ואין בזה חשש הפסק בדיבור^{מב}.
- כד. אין צריך להניח פתיתי חמץ כדי שימצאם הבודק, לפי שדעתנו כשמברכים על הביעור, לבער החמץ אם ימצא^{מג}, וכן המנהג^{מז}.
- כה. שכח ולא בירך קודם הבדיקה, מברך כל עוד לא סיים הבדיקה^{מח}, ואם סיים הבדיקה יברך למחר בשעת השריפה^{מט}, ויש אומרים שלא יברך^{מט}, וספק ברכות להקל.

מי שיש לו כמה בתים ודין בדיקה על ידי שליח

- כו. מי שיש לו כמה בתים הטעונים בדיקה, מברך ברכה אחת על כולם, ואם הבתים רחוקים יש אומרים שההליכה חשובה הפסק, וצריך לחזור ולברך על כל בית ובית^{מט}, ויש אומרים שאין

^{לג} עריכת שלחן סי' תל"ב ס"א.

^{לד} מגיד מראשית (מהדר"ח עמ' ט'), עריכת שלחן סי' תל"ב ס"ב.

^{לה} ואע"פ שהיא באה מזמן לזמן כתב הטור בשם הרא"ש דסמכין אומן דרגל, והובא בשתילי זיתים סק"ב, ודחה דברי הפר"ח שנחלק בזה.

^{לו} כל בו סי' כ"ד הובא בב"י וברמ"א סי' קס"ז, דלכתחילה אסור להפסיק בדיבור אף בדברים שהם מעניין הברכה, וכן מוכח כאן מלשון מרן בשו"ע שכתב שלא ישיח בדברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה, משמע שבין הברכה לבדיקה אף מעניין הבדיקה אין להשיח, וכן דייק המאמר סק"ג, ושו"ע הגר"ז ס"ו.

^{לז} שו"ע תל"ב ס"א, שתילי זיתים סק"ג.

^{לח} שו"ע שם.

^{לט} הגר"ש קורח שליט"א הוראות ומנהגים סכ"ז. הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב.

^מ מאמר תל"ב סק"ג, משנ"ב סק"ו.

^{מא} עריכת שלחן סי' תל"ב ס"ה. [ובטעם המנהג יתכן דחששו לסברת רס"ג שהובא בראשונים דהסח קודם הביטול חוזר ומברך, אלמא דס"ל דהסח קודם הביטול הרי זה כשח בין ברכה למצוה, ועל כן גם מעניין הבדיקה יש לימנע לכתחילה].

^{מב} כיון דהטעם שלא ידבר משום היסח הדעת, הרי בברכה בעלמא ליכא היסח הדעת, וכן הוורו גדולי ההוראה.

^{מג} שתילי זיתים תל"ב סק"ד. והשמיט הגהת הרמ"א בזה.

^{מד} כמתבאר מהשתילי זיתים הנ"ל, וכן מסרו הרבנים שליט"א.

^{מה} כל בו הובא ברמ"א תל"ב ס"א.

^{מו} שתילי זיתים תל"ב סק"ב כדברי המג"א והט"ז.

^{מז} חק יעקב, מקור חיים, וכן מצאתי בספרי רש"י שכתבו משמו שאין לברך בשעת שריפה הואיל וביעור הוא מלשון ביערתי הקודש מן הבית, וכבר נתקיימה המצוה כמה שהוציא מן הבית, ושוב אין יכול לברך בשעת שריפה.

^{מח} פרי חדש, והעלוהו השתילי זיתים סק"ד,

ההליכה הפסק^{מט}, ועל כן כשמברך בתחילה יכוין שלא תחול ברכתו אלא על בית זה, ויברך שנית על הבית השני^י.

כז. מי שיש לו כמה בתים לבדוק, רשאי לבדוק את שאר הבתים על ידי שליח, כגון שימנה מבני ביתו, ובשעת הברכה יעמדו אצלו וישמעו הברכה ויענו אמן, ויתפזרו לבדוק איש במקומו על סמך הברכה שבירך בעל הבית^{נא}.

כח. אם בעל הבית אינו יכול לבדוק בעצמו כגון שהוא זקן או חולה ל"ע, יכול לשלוח אדם אחר לבדוק, והשליח יברך על הבדיקה^{נב}, ומכל מקום אם יש באפשרותו מצוה שיבדוק מעט בעצמו שמצוה בו יותר מבשלו^{נז}, ובאופן זה יברך בעל הבית על בדיקתו, ויוציא את השליח ידי חובת הברכה.

במה בודקים

כט. אין בודקים לא לאור החמה, ולא לאור הלבנה, אלא לאור הנר, מפני שצריך לבדוק בחורין ובסדקין, והסמיכו חכמים דבר זה על הפסוק אחפש את ירושלים בנרות, ועל כן תקנו חכמים שתהיה הבדיקה דוקא בלילה, שאז הנר מאיר יפה, ועל כן מי שמכבד את ביתו ביום י"ג ואפילו בדק לאור הנר, חוזר ובודק בליל י"ד לאור הנר בברכה^{נד}.

ל. ובכלל זה שאין בודקין לאור החשמל שבחדר, שאינו עדיף מאור החמה שאין בודקין בו, וכשבדק לאור הנר בליל י"ד אין צריך לכבות אור החשמל^{נה}, ויש מהדרים לכבותו כדי שיאיר הנר יפה.

לא. אין בודקין לאור האבוקה, ולא בנר שמן, ולא בנר העשוי מחלב או שומן^{נו}, אלא בנר של שעה^{ני}, וכן המנהג^{נז}.

לב. לכתחילה אין לבדוק בפנס חשמלי על אף שאורו מאיר היטב, כיון שתקנת חז"ל לבדוק לאור הנר דוקא, ודרשוהו מן המקרא "נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן", אולם אם אין

^{מט} מאמר והובא במשנ"ב דשאני הכא שההליכה לצורך המצוה היא.

^י שו"ת האלף לך שלמה או"ח סי' קצ"ט, מקראי קודש פסח ח"א סי' מ"ו. וכיוצ"ב כתבו בראשי בשמים סי' י"ט סק"ז וזבח תודה סק"כ בשם הפר"ח עיי"ש.

^{נא} שו"ע סי' תל"ב ס"ב.

^{נב} מג"א תל"ב סק"ו, הובא בשתילי זיתים סק"ד.

^{נז} מג"א ושתילי זיתים שם.

^{נד} כן מוכח משו"ע סי' תל"ג סי"א, לפי המבואר בב"י רס"י תל"ג, ובמקום אחר הרחבנו בזה.

^{נה} שבות יצחק פסח עמ' ל"ד בשם גדולי ההוראה.

^{נו} כמבואר בשתילי זיתים תל"ג סק"ח, דמיירי באופן שהחלב והשומן כרוכים סביבו, ומש"ה אין פוסל אלא לכתחילה. ודו"ק.

^{נז} שו"ע סי' תל"ג ס"ב.

^{נח} כד' השו"ע תל"ג ס"ב, תכלאל עץ חיים (ח"ב א' ב'), מהר"י צובירי זצ"ל כנסת הגדולה ח"ב עמ' ט', הגר"פ קורח שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב.

באפשרותו לבדוק לאור נר, יבדוק לאור פנס, ואף יברך^{נב}, ובמקומות שחושש להכניס שם נר כגון מכונית, בודק לכתחילה בפנס.

מקומות וחפצים הטעונים בדיקה

לג. כל מקום שיש לחוש שהכניסו בו חמץ טעון בדיקה, לכן כל חדרי הבית והמרפסות טעונים בדיקה, לפי שפעמים נכנס לשם ופיתו בידו, וכן מחסן של פירות, קופסאות שימורים, יין או שאר משקאות, טעון בדיקה, כיון שפעמים נכנס שם באמצע סעודתו ופתו בידו. ואין צריך לומר שמקומות שרגילות להכניס שם חמץ, כגון ארונות מטבת, מקרר, והתנור, צריכים בדיקה^פ.

לד. בית שמצויים שם ילדים קטנים, טעון בדיקה אף במקומות שאין מכניס בו חמץ אף באקראי, כגון חדרי שרותים ואמבטיה, כיון שיש לחוש שהכניסו שם הקטנים חמץ^{קא}.

לה. ולא הבית בלבד טעון בדיקה, אלא גם כלים שדרך להכניס בהם חמץ, טעונים בדיקה, ועל כן מכונית טעונה בדיקה בליל י"ד לאור הנר.

לו. כמו כן כיסי הבגדים תיקים וילקוטים טעונים בדיקה, שפעמים מניח שם חמץ, אמנם די לבדקם במישמוש היד, ואין צריכים בדיקה לאור הנר דוקא.

לז. פרורין שאין בהם כזית הרי הם בטלים מאליהם, ואינם טעונים בדיקה וביעור, ואע"פ שיש בין כולם כזית, אלא אם כן היו בכלי אחד שהכלי מצרפם לכזית^{קב}, ועל כן לא נהגו לבדוק הספרים^{קג}.

לח. בתי כנסיות ובתי מדרשות טעונים בדיקה, מפני שהתינוקות מכניסים בהם חמץ^{קד}, וכל שכן למה שנוהגים בימינו להכניס בהם מיני מזונות לעתות שמחה. וחובת הבדיקה מוטלת על הגבאי, ויכוין בברכתו בביתו לפטור גם את הבדיקה בבית הכנסת.

כיבוד הבית

לט. צריך לכבד הבית קודם הבדיקה, כי אי אפשר לבדוק היטב בלא כיבוד, וכן נהגו כל ישראל לכבד הבית היטב קודם הפסח מכל פירור חמץ, ומכל מקום על אף שכבדו את הבית קודם פסח, צריך לחזור ולבדקו בברכה בליל י"ד לאור הנר^{קה}.

ביטול החמץ אחר הבדיקה

^{נב} כן דעת רוב גדולי ההוראה, ואין לומר דבעינן נר לעיכובא, שהרי באכסדרה הבודק בי"ד לאור החמה מברך, דדוקא בדיקה שלאחר הפסח אינו מברך כמבואר סי' תל"ה.

^פ שו"ע סי' תל"ג ס"ג.

^{קא} עי' שו"ע סי' תל"ג ס"י, ומשנ"ב ס"ק י"ט.

^{קב} עי' שתילי זיתים סי' תמ"ב ס"ק י"ז.

^{קג} הרבנים שליט"א. אמנם הגר"מ צובירי שליט"א מסר שנהגו בבדיקת הספרים.

^{קד} שו"ע סי' תל"ג ס"י.

^{קה} שו"ע סי' תל"ג ס"א.

מ. מיד אחר הבדיקה מבטל החמץ שאינו ידוע לו בנוסח זה: כל המירא דאיכא ברשותי דלא הזיתיה ודלא ביערתיה ליהוי בטיל וחשיב כעפרא דארעא^ט, ואם אינו יכול לומר בלשון ארמי יאמר בלשון הקודש: כל חמץ שיש ברשותי שלא ראיתיו הרי הוא בטל והרי הוא כעפר^ט.

החמץ שמשוייר אחר הבדיקה

מא. אחר הבדיקה יהא נזהר בחמץ שמשוייר לאכילה להצניעו, כדי שלא יאבד מהחמץ ויצטרך בדיקה אחרת^ט, וכן החמץ שנמצא בבדיקה שומרו במקום מוצנע לבערו למחר בשריפת חמץ^ט.

מדיני שהיית מזון שיש בו תערובת חמץ

שהיית תערובת חמץ בפסח

מב. מאכל שיש בו תערובת חמץ בין יש בו כזית בכדי אכילת פרס^ב בין אין בו כזית בכדי אכילת פרס, עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא, וחייב לבערו^{עא}.

מג. במה דברים אמורים במאכל הראוי לאכילה, אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה, מותר להשהותו בפסח^{עב}.

דין דגן שנפל עליו מים ודין קמח בימינו

מד. דגן שנפל עליו מים אע"פ שלא נתבקעו החיטים אסור לאכלו או להשהותו בפסח, וצריך לבערו או למכרו לגוי^{עג}.

^ט שו"ע תל"ד ס"ב, תכלאל עץ חיים ח"ב (א' ב'), וראה בסדור כנסת הגדולה ח"ב סי' ח' שהביא מקור המנהג לבטל בלשון ארמי מרס"ג הרי"ף והרא"ש ושאר גדולי הפוסקים, ובשתילי זיתים שם פירש בשם סדר היום טעם האמירה בלשון ארמי כדי שלא יבינו המזיקים והמקטרגים, לפי שלחם הוא חיות האדם ואין ראוי לזלזל בכבודו. וכ"כ מהרש"י הלוי בדש"ח עמ' רע"ט שהמנהג לבטל בלשון ארמי.

^ט עץ חיים ב' א', ולשון הביטול עפ"י הרמב"ם פ"ג מחמץ ומצה ה"ז, ונסתייע בדברי הרמב"ם והתכאליל שלא הזכירו הביטול בלשון ארמי כלל אלא בלשון הקודש. ובדברי הרמב"ם והתכאליל מבואר כדברי הפר"ח שהעלה בשתילי זיתים תל"ד סק"ז שא"צ לומר חמץ ושאר, ודלא כהרמ"א שם.

^ט שו"ע תל"ד ס"א.

^ט רמ"א תמ"ה ס"א, והעלהו בשתילי זיתים, וכ"כ בתכלאל עץ חיים (ח"ב א' ב'), וסידור כנסת הגדולה ח"ב עמ' י'. ובשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' ל"ה) כתב מהרי"ץ שיש לשרוף החמץ שאינו נצרך לאכילה אור לארבעה עשר, ושלא כדבריו בעץ חיים, אך לא נשמע מי שנהג כן (הרבנים שליט"א).

^ע לשיטת התוס' ששיעור כזית הוא כחצי ביצה, היינו שהחמץ הוא בתערובת שישיית, כיון שאכילת פרס היינו כדי שלש ביצים לעיקר ההלכה כמבואר בסי' שס"ח ס"ג, ושיעור כזית היינו חצי ביצה כמבואר בסי' תפ"ו, מכל מקום נראה שמה שפסק מרן בסי' תפ"ו כשיטת תוס' ששיעורו הוא כחצי ביצה היינו לחומרא, אבל הכא שלשיטת הרמב"ם הוא לחומרא תשיעית מהתערובת יש להחמיר כהרמב"ם, וראוי להחמיר אף כשיטת התכאליל שכתבו שהוא שיעור רבע ביצה, ולפי"ז באחד חלקי י"ב יש שיעור כזית בכדי אכילת פרס.

^{עא} שו"ע סי' תמ"ב ס"א, שתילי זיתים סק"ג.

^{עב} שו"ע סי' תמ"ב ס"א.

^{עג} שו"ע תס"ז ס"א וב'.

מה. ועל כן הקמח בימינו שנטחן מחיטים שעברו תהליך של שרייה ממושכת במים^ע, על אף שהמציאות מורה שאין החיטים מתבקעות כלל, מכל מקום אסור להשהותו בפסח, וצריך לבערו או למכרו לגוי^ע.

מדיני ביטול חמץ בתערובת

חמץ שנתערב בפסח

מו. חמץ שנתערב בפסח בהיתר אוסר את תערובתו בין במינו בין שלא במינו במשהו, ואפילו בהנאה^ע, שכיון שאין בדלים מן החמץ כל השנה, וגם יש בו איסור כרת החמירו בו יותר משאר איסורים^ע.

מוז. בין שנימוח ממשו של חמץ, בין שהחמץ קיים בעין ואין בתערובת אלא טעמו, אוסר במשהו^ע.

חמץ שנתערב קודם פסח

מח. לדעת רבינו הרמב"ם חמץ שנתבטל קודם פסח חוזר וניעור בפסח ואסור אפילו במשהו, וכן פסק מהרי"ן, לדעת מרן השלחן ערוך חמץ שנתבטל קודם פסח בין בלח בין ביבש אינו חוזר וניעור^ע, וכן פסק השתילי זיתים^ב.

מט. ומכל מקום אף לדעת מרן השלחן ערוך אין סומכין על זה אלא בדיעבד, אבל לכתחלה יש לחוש לד' הרמב"ם שהחמץ חוזר וניעור^ב, וכן נהגו הכל להקפיד בתערובת משהו חמץ ולא סמכו על ביטולו קודם פסח^ב, אמנם בדבר שאינו אלא חשש תערובת חמץ שאינו שכיח יש להקל בביטולו אף לכתחלה^ב.

^ע או על ידי רחיצה במים, או על ידי אדים של מים.

^ע שתילי זיתים ס' תנ"ג סק"ט, משנ"ב תנ"ג ס"ק כ"ד, וכ"כ רבינו החפץ חיים עוד במחנה ישראל פרק י"א וז"ל: כי במקומות שלנו ידוע שהסוחרי חטים בעירות רוחצים מתחלה החטים הרבה במים וזהו חמץ גמור, ע"כ. ודלא כתשובות והנהגות ח"ה ס' קי"ב שהתיר לקיימו משום המציאות שאין החיטים מתבקעות.

^ע שו"ע ס' תמ"ז ס"א.

^ע שתילי זיתים סק"ב.

^ע שתילי זיתים סק"א, פעולת צדיק ח"ב ס' ק"פ.

^ע שו"ע תמ"ז ס"ד סתם כד' הסוברים שאינו חוזר וניעור, וד' הרמב"ם הביא ביש חולקים, וקי"ל הלכה כסתם.

^ב תמ"ז ס"ק י"ט,

^ב כיון שבשו"ע הביא דיעה זו בשם "ויש חולקים", ועפ"י הכלל שיש ללמוד מדברי רבינו השתילי זיתים בהקדמתו שבכל מקום שהביא ד' הי"א היינו שיש לחוש לכתחלה לד' הי"א, ובהקדמה זו נתיישב מה שהביא מהרי"ן בתשובתו להוכיח דקי"ל דחמץ חוזר וניעור ממה שמחמירין לא להשתמש במלח ותבלין וסוכר של ימות השנה אע"פ שאם יש שם משהו חמץ נתבטל, ברם להאמור אף לד' מרן השו"ע יש לחוש לכתחלה לד' הרמב"ם דחמץ בפסח חוזר וניעור, ועל כן חשו שלא להשתמש בכל אלו כיון שמצוי בהם חמץ.

^ב כעדות מהרי"ן בתשו' הנ"ל, סערת תימן עמ' ק"כ, וכן מסר הגר"א אבידר שליט"א בשם מהר"י צובירי זצ"ל שנהגו להחמיר בדין חוזר וניעור, ושכן יש ללמוד מתוך מש"כ בויצבור יוסף בר בענין ברירת החיטים המבוקעות (ראה להלן).

^ב כמתבאר מדברי השו"ע תס"ז ס"ח מתשו' הרא"ש שהובא בב"י שם, וכתב שם הרא"ש דחשש עירוב קמח בדבש לא שכיחא, וגם שנתבטל קודם פסח. ובוזה מבואר גם מה שנראה מדברי מהר"י משרקי להתיר החמאה אף לכתחלה, והיינו

- נ. ואף לד' מרן השלחן ערוך אין להתיר חמץ שנתבטל קודם פסח אלא בנתערב ממילא, אבל אם עירב לכתחלה, אסור אף בדיעבד^{פד}.
- נא. בענין קניית חמאה מן הגוים לפסח, נחלקו בזה לשיטתם שדעת מהרי"ץ לאסור משום חשש חמץ של כלים שמבשלים בה החמאה^{פה}, וד' מהר"י משרקי להתיר^{פז}. וגם בתימן נחלקו בזה המנהגים שיש שהיו נוהגים היתר לקנותה קודם הפסח מן הגוים^{פח}, ויש שנהגו איסור בדבר^{פח}.
- נב. אף לד' מהרי"ץ במקום שיש ספק נוסף מצרפים דעת האומרים שאין חוזר וניעור, ומותר מתורת ספק ספיקא^{פט}.

ברירת התבלין והקטניות

- נג. נהגו לברור כל מיני התבלין והקטניות שמשמשים בהם לפסח שלש פעמים מחשש גרגירי חיטה שנתערבו בהם^צ.
- נד. המנהג פשוט בקהילות תימן לאכול בפסח אורז וקטניות^{צב}, ובמקצת מקומות נמנעו מאכילת אורז בפסח משום שהיה מצוי בו גרגירי חיטה^{צב}.

נותן טעם לפגם

- נה. נותן טעם לפגם כגון שנתבשל מאכל בקדירת חמץ לאחר שעברו כ"ד שעות מזמן שבשלו בה חמץ, לדעת מרן השלחן ערוך הרי זה מותר וכן פסק השתילי זיתים^{צג}, ויש אוסרים וכן פסק הפעולת צדיק^{צד}.

מדיני הכשרת כלים לפסח

משום דבדרך כלל אין נעשה חמץ בכלים אלו כמו שכתב שם, ולחשש חמץ בעלמא סמכינן שפיר דאינו חוזר וניעור אף לכתחלה.

^{פד} כך תירץ הפר"ח תמ"ב ס"ד דברי השו"ע בדין התריאק"ה, והובא בשתילי זיתים תמ"ב ס"ק י"א.

^{פה} וכן נקטו ההולכים בשיטתו, מהר"י בדיחי בשו"ת חן טוב סי' מ"ח, ומהר"י יצחק הלוי בתשו' גנזי מלכים (מכמנים סי' ל"ז).

^{פז} שו"ת רביד הזהב סי' כ"ו, והסכים לדבריו מהר"ש חבשוש שכתב בשושנת המלך וז"ל: אש"ל [אמר שלום] עי' מה שכתב כמהר"ר יחיא משרקי בספר רביד הזהב להתיר החמאה בראיות ברורות קחנו משם.

^{פח} כעדות מהר"י משרקי בתשובתו, וכן מסר הגר"א שמן שליט"א שנהגו לקנותה קודם פסח ולהרתיחה לפני פסח, וראה גם שו"ת אדני פז ח"ג סי' ל"ח שהביא עדות מאנשי מחוז "ירים" שנהגו היתר בזה.

^{פח} הגר"פ קורח שליט"א, והוסיף שבמקום צורך גדול הקילו גם המחמירים כד' מהרי"ץ.

^{פט} כמבואר בשו"ת פעולת צדיק ח"א סי' קע"ד. [ויל"ע לפי"ז אם בחמאה אין ספק נוסף לצרפו למ"ד אין חוזר וניעור].

^צ כן המנהג בכל המקומות כעדות הרבנים שליט"א.

^{צא} שו"ע תנ"ג ס"א, ורבינו השתילי זיתים השמיט הגהת הרמ"א שהביא מנהג אשכנז להחמיר בזה, וכן המנהג פשוט בכל המקומות, כעדות הרבנים שליט"א, וכ"ה בסערת תימן עמ' ק"כ.

^{צב} ראה דברי הגר"א אריה שליט"א בגליון הלכה ומסורה פסח תש"ע אודות המנהג כן בק"ק מחוית, וכן שמענו על מנהג מקומות נוספים.

^{צג} שו"ע תמ"ז ס"י ושתילי זיתים שם, מהר"י משרקי זצ"ל שו"ת רביד הזהב סי' כ"ו.

^{צד} שו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' ק"פ וח"א סי' קע"ד. ועי' למהר"ש צאלח בזבח פסח שכתב להתיר החמאה אם נעשתה בכלי שאינו בן יומו, אם נעשית קודם פסח, ומשמע דס"ל דבתרתי לטיבותא נטל"פ וביטול קודם פסח יש להקל.

כבלעו כך פולטו

נו. הכלל בהגעלת כלים "כבולעו כך פולטו", שכפי האופן שבלע הכלי את החמץ, באופן זה צריך להכשירו להפליט ממנו טעם החמץ, ועל כן כלי ששימושו באש, כגון תבניות אפיה, שפודין ואסכלאות שצלו בהם חמץ בעין, צריכים ליבון, דהיינו שילבנם באש עד שיהיו ניצוצות ניתזים מהם^{צה}.

נוז. כלי שתשמישו במים רותחים כפי תשמישו כך הכשרו, אם תשמישו בכלי ראשון כגון קדירות, או כף שמגיסים בו את הקדירה, צריך הגעלה בכלי ראשון, ואם תשמישו בכלי שני הכשרו בכלי שני, ואם תשמישו על ידי עירווי מכלי ראשון, צריך לערות עליו מכלי ראשון^צ.

נח. כלי שתשמישו בצונן אפילו הם מחרס מותרים על ידי שטיפה, וניתן להשתמש בהם בפסח אף בחמין, חוץ מבית שאור ובית חרוסת שאסור להשתמש בהם בחמין בפסח, אלא אם כן הגעיל אותם בחמין, אך בית שאור ובית חרוסת שעשויים מחרס אין להם תקנה בהגעלה^צ.

הולכין אחר רוב תשמישו

נט. בכל כלי הולכין בו אחר רוב תשמישו כגון קערות שרוב שימושם על ידי עירווי מכלי ראשון אע"פ שמשתמש בהם לעתים בכלי ראשון על האש, הכשרן בעירי מכלי ראשון^{צח}, וכן כוסות שרוב שימושם לשתות בהם צונן, אע"פ שלפעמים נותנים בהם תשמיש חם, הכשירם בשטיפה, כיון שרוב תשמישם בצונן^{צט}.

ס. ומכל מקום המנהג להחמיר בקערות להכשירם על ידי הגעלה בכלי ראשון, אע"פ שרוב תשמישם בעירווי מכלי ראשון^ק, מפני המון העם שלא ידעו לחלק בין רוב תשמישן למיעוט^{קא}.

סא. השלחנות שמניחים עליהם הקדירה [ובכלל זה משטחי השיש], וכן השולחנות שאוכלים עליהם רגילים לערות עליהם רותחין, לפי שלפעמים נשפך מרק מן הקדירה לתוכן^{קב}.

סב. אין הולכין אחר רוב תשמישו אלא לענין סוג ההכשר, כגון כלי שרוב תשמישו בצונן ומיעוטו בחמין, שהכשרו בצונן, אבל כלי שמשמש עמו בחמין ורוב התשמיש בהיתר ומיעוט בחמין, אין הולכים אחר רוב התשמיש לומר שאין צריך הכשר^{קג}.

^{צה} שו"ע סי' תנ"א ס"ד ושתילי זיתים שם ס"ק י"ג.

^צ שו"ע תנ"א ס"ו.

^{צז} שו"ע סי' תנ"א סכ"ב.

^{צח} שו"ע תנ"א ס"ו.

^{צט} שו"ע שם סכ"ה.

^ק רבינו מהרד"ם בשתילי זיתים העלה הגהת רמ"א בס"ו שמנהג להחמיר להגעיל הקערות בכלי ראשון, ושכן הוא המנהג, אמנם לגבי כוסות שמיעוטן בחמין בסכ"ו השמיט הגהת רמ"א, ומבואר שהמנהג לחלק בזה בין קערות שאין הולכין אחר רוב תשמישם, לבין כוסות שרוב תשמישם בצונן, ואולי טעם החילוק הוא משום דדוקא עירווי מכלי ראשון מיחלף בכלי ראשון דתרווייהו חמין, אבל צונן בחמין לא מיחלף, וידעי כו"ע דמשום דרוב תשמישו בצונן די לו בשטיפה.

^{קא} שתילי זיתים ס"ק כ"א.

^{קב} שו"ע סי' תנ"א ס"כ ושתילי זיתים ס"ק מ"ז. ובפעולת צדיק ח"א סי' קע"ג (קע"ב) דקדק מלשון השו"ע דרגילין לערות עליהן, ואינו מעיקר הדין, כיון דמדינא הולכין אחר רוב תשמישו שהוא בצונן.

סג. כיריים של גז הואיל ורוב בליעתם על ידי חמין הכשרם בהגעלה^{קד}.

כלי חרס

סד. כלי חרס שנשתמשו בהם בחמין אין להם תקנה בהגעלה, אלא משפשפם היטב עד שלא יהיה החמין ניכר בהם, ומצניען עד אחר הפסח במקום צנוע שאינו רגיל לילך שם כדי שלא יבא להשתמש בהם בפסח, וטוב לסגרן בחדר ולהצניע המפתח^{קה}.

כלי זכוכית

סה. כלי זכוכית אפילו שהשתמש בהם בחמין אין צריכין הכשר כלל, שאינם בולעים, ודי להם בשטיפה בלבד^{קי}.

סו. כלים העשויים מ"פורצלן" דינם ככלי חרס^{קי}.

הצנעת כלי החמין

סז. מנהגינו להחמיר שלא להניח כלי החמין במקום שיכול לבא להשתמש בהם אע"פ שהשתמשו בהם בצונן^{קכ}, ולכן יש להניח את כלי החמין בארון מיוחד באופן שאין לחוש שיבואו להשתמש בהם.

מדיני אפית מצה

^{קז} כן מוכח מדברי הפוסקים בדוכתי טובא, וכגון המבואר בסי' תנ"א ס"י לענין סלים שמולחים בהם שנחלקו בהם אם צריכים הגעלה משום שפעמים נופלים בהם חיטים, ואף לד' מרן שפסק דא"צ הגעלה היינו משום דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, אבל במידי דשכיח צריך הגעלה, ומבואר דאע"פ שאינו אלא מיעוט צריכים הכשר. וכן מוכח מטעם הדבר שהולכין אחר רוב תשמישו שפי' בתשו' הרמ"ע מפאנו ס"י צ"ו דהם אמרו והם אמרו וסתמו נמי תולין להקל שלא נשתמש בו אלא רוב תשמישו, ע"כ. והיינו שתולים שלא ישתמש בו אלא רוב תשמישו, וזה שייך לענין אופן תשמיש ולא לענין להתיר בלא הכשר כלל. וטעם זה הוא המוכח מדברי הרשב"א בתשו' ח"א ס"י שע"ב בדין הכוסות שרוב תשמישן בצונן ופסקו מרן בסכ"ו, דהרי שם לא בלע מהצונן כלום וע"כ מה שמועיל רוב תשמישו היינו משום שלא גזרו מצד מיעוט התשמיש ולא משום שמיעוט הבליעות אינו אוסר, ואמנם הגרב"פ בהגהתו לט"ז ס"ק י"א רצה לומר דלא שייך רוב תשמישו בצונן מהאי טעמא, אך דברי הרשב"א ומרן הם שלא כדבריו. וכ"כ החזו"א או"ח ס"י קי"ט ס"ק ט"ו, אור לציון ח"ג פ"י בביאורים לתשובה ה'.

ואמנם ד' מהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק ח"א ס"י קע"ד (קע"ב) דחבית שרוב תשמישה לשריית צימוקים אע"פ שמשתמשים בה לפעמים לבשל דייסא או ללוש בה עיסה של חיטין א"צ הגעלה, וכדבריו כתב גם בשו"ת רב פעלים או"ח ח"ג ס"י כ"ח, ובספרו בן איש חי (ש"ר פ' צו סי"ב). אך דבריהם צע"ג.

^{קח} שו"ת החיים והשלום ס"י קמ"ח.

^{קה} שו"ע תנ"א ס"א.

^{קי} שו"ע ס"י תנ"א סכ"ו, ובשתילי זיתים השמיט ד' הרמ"א שי"א שאין להם תקנה אף בהגעלה. [נדברי מהר"ח כסאר ס"י קמ"ט בד' הרמב"ם דצריכין הגעלה, מבואר בלשון השאלה שאינו אלא ביאור ד' הרמב"ם ולא בא להורות להלכה נגד דברי השו"ע, וכן דבריו בשם טוב מאכ"א פי"ז הם בשיטת הרמב"ם].

^{קי} שתילי זיתים תנ"א ס"ק ס"א, משנ"ב ס"ק קס"ג.

^{קי} שתילי זיתים ס"י תנ"א סק"ה.

שימור החיטים משעת קצירה

סח. החיטים המיועדים למצת מצוה, מצוה לשמרם משעת קצירה^{קט}, ולכל הפחות צריך לשמרם משעת טחינה^{קי}, ובשעת הדחק ניתן ליקח קמח מן השוק ולסמוך על השימור שעושה משעת לישה^{קיב}.

סט. אף לשיטת הסוברים שצריך לשמור משעת קצירה כתבו רוב רבותינו הראשונים שאין זה אלא למצוה אבל אינו מעכב, וכן פסק מרן בשו"ע^{קיב}, וכן הסכימו רוב חכמי תימן שעל אף שמנהיגנו לדקדק שתהא שמורה משעת קצירה, אם אין לו אלא שמורה משעת טחינה או לישה יברך עליהם ברכת על אכילת מצה^{קיג}.

ברירת החיטים

ע. נהגו לברור החיטים כדי להוציא את החיטים המבוקעות^{קיג}.

מנהג התימן

עא. בקהילות צנעא וד'מאר ומרכז תימן נהגו לטנן^{קטו} את החיטים המיועדים לקמח המצות כדי שיהיה נוח להסיר קליפתם, ויהיה הקמח נקי מסובין^{קטז}, ויש מקומות שלא נהגו בטינון^{קיז}.

^{קט} שו"ע סי' תנ"ג ס"ד, וזו שיטת הרי"ף והרמב"ם שכתבו שצריך לשמור החיטים משעת קצירה.

^{קי} שו"ע שם, והיא שיטת הרא"ש פסחים.

^{קיב} שו"ע שם.

^{קיב} שהרי על סמך דברי הר"ן המובא בכ"י הוא שהכריע מרן שאינו אלא טוב לשמרם משעת קצירה, דאל"ה הרי לפי

הכלל

^{קיג} הנה בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' קל"ה) כתב בשיטת הרי"ף והרמב"ם שאם אינה שמורה משעת קצירה אין יוצא בה ידי חובתו וממילא אין מברך עליה, ונסתייע בתשו' ר"י הנגיד לחכמי עדן (סי' פ"ח), אולם רק חלקה היה של התשובה היה למראי עיני מהרי"ץ, ולא סיימוה קמיה סיום התשובה שבזמן שאינו מוצא מצה משומרת יכול לברך על מצה שאינה משומרת, כפי שהובאה תשובה זו בשלימותה בנימוקי הרז"ה, וכבר העירו כן על מהרי"ץ מהרע"מ קורח בגליון ספר חיי שלום, ומהר"א נדאף בהגהותיו, הובאו במגיד מראשית סי' ל' ובויצבור יוסף בר ח"ג. וכן העלו לברך על מצה שאינה שמורה משעת קצירה, מהר"י הכהן בשו"ת חיי שלום סי' ה', ומהר"ש חבשוש בשושנת המלך.

ולענין מה שהובא באבן ספיר אודות מהר"י אלקארה שאמר לו שהלכה פסוקה היא בידם שאין לברך על מצה שאינה שמורה משעת קצירה, עי' למהר"י צובירי זצ"ל מגיד מראשית עמ' ק"א שהביא עדות לדור אחרון מכתב ידו של מהר"י אלקארה בגליון השו"ע שלו שהרבה בעלי בתים נוהגים לברך על מצה השמורה משעת טחינה בלבד ושפיר הוי לברך עליה על אכילת מצה.

^{קיז} סערת תימן עמ' ק"כ, מגיד מראשית סי' ל' (וכ"ה בויצבור יוסף בר ח"ג סי' א' פ"א).

^{קטו} ענין הטינון הוא שחופים את החיטים בעשב למשך יומים שעל ידי זיעת העשב נקלפת ממנו הקליפה מאליה. ראה

סערת תימן עמ' ק"כ.

^{קטז} הראשון שהעיר בענין זה הוא רבינו השתילי זיתים סי' תס"ז ס"ק י"ד, ושם כתב וז"ל: במקומות אלו נהגו מימים קדמונים לטנן החטים בעשבים והיה הדבר קשה בעיני כמה אנשים ולא מצאנו סמך למנהג זה, עד שאינה השם יתברך לידנו ומצאנו להרב פרי חדש שכתב בשם הירושלמי בזה הלשון רבי חנניא רבי מנא חד אמר בעשבים שרי מטננא אסיר וחורנא מיחלף, אמר רבי חנינא בריה דרבי הלל ואפילו כמאן דאמר בעשבים שרי בלוקטן משש שעות ולמעלה מה דטלא פייגא מנהון ע"כ, הנה בודאי שנתייסד מנהג זה על פי הירושלמי הזה וכמאן דאמר בעשבים שרי וכפירוש רבי חנינא בריה דרבי הלל אזלא סוגיא דעלמא ואין להרים ראש נגד המנהג מעתה. ע"כ. והחזיק אחריו תלמידו מהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק ח"א סי' קע"ב, וכ"ה בסערת תימן עמ' ק"כ, ראה בירור ארוך ומקיף בענין זה בגליון דעת כשרות שע"י בד"ץ יורה דעה פסח תש"ע.

^{קיז} ק"ק צעדה בה"א עמ' 324, ק"ק שרעב כמובא בדעת כשרות שם, מנהגי חבאן עמ' 90.

מים שלנו

עב. אין לשים את המצה אלא במים שלנו לילה שלם אחר שאיבתן.
 עג. מן הדין מותר לשאוב אף מבעוד יום בתנאי שישהו כל הלילה שלאחריו^{ק"ח}, ומכל מקום יש אומרים שיש לשאוב בבין השמשות, וכן נהגו לשאוב מים שלנו ביום י"ג אחר שקיעת החמה בכלי פסח המיוחדים לכך^{ק"ט}, ונקראו בפי הכל "משומר"^{ק"ב}.
 עד. כשמוליך המים ביום שהשמש על הארץ צריך לכסותן שלא יתחממו על ידי השמש^{קכ"א}.
 עה. מים שלא לנו שנתערבו במים שלנו, אם הרוב מים שלנו, המים שלא לנו בטלים ברוב^{קכ"ב}, וכשרים לאפות בהם, אולם אם מותר לבטלם לכתחלה הסתפק המגן אברהם^{קכ"ג}, ודעת המשנה ברורה שמותר לבטל אף לכתחלה^{קכ"ד}.

שיעור העיסה

עו. אין לשין לעיסת המצה עיסה גדולה יותר משיעור חלה שהיא ארבעים ושלוש ביצים וחומש ביצה בינונים^{קכ"ה}, ועל כן נוהגים למעט בשיעור העיסה שתהיה פחות משיעור חלה.

הלש ביום טוב

עז. הלש ביום טוב לא יקרא שם לחלה עד שתאפה, כיון שאם יקרא לה שם אינו רשאי לאפותה^{קכ"ו}, אך אין ללוש פחות משיעור חלה כדי להפטר מן החלה^{קכ"ז}.

מלח ותבלין במצה

עח. מנהגינו מקדם ליתן מלח בעיסת המצה^{קכ"ח}, ובדורות המאוחרים יש שנהגו לימנע מליתן מלח במצת מצוה, ומנהג טוב הוא^{קכ"ט}. ויש שנהגו למעט במלח של מצת מצוה^{קל}.

^{ק"ח} כן דעת מרן בבית יוסף ובשו"ע סי' תנ"ה ס"א, ועל כן השמיט בשתילי זיתים הגהת הרמ"א שהוסיף שיש לשאוב סמוך לבין השמשות, ועי' גם במאמ"ר שביאר שכן שיטת מרן, והובא בביאור הלכה כאן.
^{ק"ט} סידור כנסת הגדולה ח"ב עמ' ח'.

^{ק"ב} וכ"ה באיגרת מהרי"ץ, ובאיגרת זבח פסח עמ' ט'.

^{קכ"א} רמ"א תנ"ה ס"א והעלהו השתילי זיתים.

^{קכ"ב} שו"ע תנ"ה ס"ד.

^{קכ"ג} והביאו השתילי זיתים שם ס"ק כ"ד.

^{קכ"ד} סי' תנ"ה ס"ק ל"ח בשם החיי אדם, ושכן משמע בא"ר והגר"ז.

^{קכ"ה} שיעור חלה כתב בזבח פסח שהוא שיעור חצי רבאעי ושמינית קמח בקירוב, ולפי הכתוב בסערת תימן (עמ' נ"ט) ש"רבאעי" הוא כשלושה ק"ג וחצי, נמצא ששיעור חלה לפי מדות זמננו הוא 2.1875 ק"ג, וכן העידו כמה נשים מזקנות תימן על שיעור כשתי ק"ג לערך, אולם הרבנים שליט"א מסרו כי שיעור העיסה הנהוג הוא 1,666 ק"ג.

^{קכ"ו} שו"ע סי' תנ"ז ס"ב.

^{קכ"ז} שתילי זיתים תנ"ז ס"ק י"ב שמדברי מרן סי' תנ"ו ס"ג מוכח שאין לפחות משיעור חלה אף ביו"ט, והשמיט הגהת הרמ"א תנ"ז ס"ב שיש אומרים שמותר ללוש פחות משיעור חלה.

^{קכ"ח} שתילי זיתים סי' תנ"ה ס"ק כ"ה, וראה פירוט השיטות במאמרו המקיף של הגר"א אריה שליט"א בגליון זה.

עט. ויש מקומות שלא נהגו ליתן מלח במצה כלל^{קלא}.

נדנוד העיסה

פ. המנהג בארץ תימן שאחר גמר הלישה מנדנדין העריבה שהבצק בה עד גמר האפייה, ויש ליישב המנהג שאף בזה אינה מחמצת^{קלב}.

מקום האפיה

פא. עסק המצות בארץ תימן מהלישה ועד האפיה היתה כולה במקום מקורה^{קלג}.

מצה כפולה ונפוחה

פב. המצות שנאפו בתימן דקות בתכלית הדקות עד כמה שאפשר^{קלד}.

פג. מצה שנתכפלה בתנור ודבוקה עד שאין האש שולטת שם, יטול סביבות מקום הכפל, ושאר המצה מותרת^{קלה}, ויש אומרים שיש להתיר אף את מקום הכפל כיון שמצות שלנו דקות מאוד והאש חזקה ותיכף ומיד נאפית^{קלו}. אבל מצה נפולה דהיינו שנפלה לתוך התנור ונכפלה כפילות הרבה עד שנעשית כחתיכת עיסה המנהג להחמיר^{קלז}.

זמן אפית המצות בחו"ל

פד. אפית המצה בחו"ל היתה נעשית בערב פסח אחר חצות, ובליל חג יו"ט שני של גליות, ובכל יום מימי יום טוב וחול המועד בבוקר השכם כמנהגם באפיית הפת בכל ימות השנה^{קלח}.

העסק באפיית המצות

^{קכט} שתילי זיתים שם, וטעם החילוק בין מצת מצוה לשאר מצות הוא משום דבמצת מצוה איכא טעמא דלחם עוני, וכמו שנזכר חילוק זה בתשו' הרשב"א ח"א סי' תנ"ה. וראה מקורות נוספים במאמר הגר"א אריה שליט"א בגליון זה, וכן מסר הגר"ע בסיס שליט"א שהמנהג האחרון לימנע מליתן מלח במצת מצוה.

^{קל} אגרת זבח פסח למהר"ש צאלח אחי מהרי"ץ.

^{קלא} הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב.

^{קלב} שתילי זיתים סי' תנ"ט סק"ז, והביא סימוכין למנהג מדין קמח שירד עליו דלף שאינו מחמיץ. [ודברי השתילי זיתים הם מקור דברי איגרת זבח פסח שכתב כן בסתם]. ובהגהת מהר"ר יחיא יעיש גמל בגליון השתילי זיתים כתב: ונלע"ד להביא סמך למנהגינו שכל זמן שהבצק והעריבה מתנדנדין אינו בא לידי חימצן מדכתיב וישא העם את בצקו וכו' וכתוב ויאפו את הבצק וכו' שכל זמן שהיו הולכין והבצק שעליהם מתנדנד לא החמיץ נראה לי. ע"כ. (נדפס בקובץ זכור לאברהם תשנ"א).

^{קלג} הרבנים שליט"א.

^{קלד} איגרת זבח פסח למהר"ש צאלח, עריכת שלחן תנ"ט ס"ה, הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ע בסיס שליט"א. ועי' שתילי זיתים תס"א ס"ק ט"ז שמצות שלנו אין בהם עובי אצבע.

^{קלה} שתילי זיתים סי' תס"א ס"ק ט"ו. וכן המנהג הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב.

^{קלו} פעולת צדיק ח"ב סי' קל"ט.

^{קלז} פעולת צדיק שם.

^{קלח} ראה תשובת חכמי תימן ובראשם כמוהר"ר חיים קורח זיע"א בצוהר לחג"ת עמ' רע"ג.

פה. הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה ומזרז העוסקים ומסייע להם בעריכתן, וכן ראוי לכל אדם לעשות להיטפל הוא בעצמו במצוה קלט.^ט

פו. וכתב בכוונות האר"י ז"ל שיטרח במצה של מצוה עד שיתחמם ויזיע ובזה ישבר הקליפות קמ.^א

פז. המנהג ברוב ערי תימן שהנשים הם העוסקות באפיית המצה כפי שנהגו בזמן חז"ל, והן יראות וחרדות לאפות במהירות וזריזות קמ"א, ויש מקומות שהאנשים הם שעסקו בלישת הביצק, והיו גומרים עליו את ההלל בקירוי, והנשים אופות בתנור קמ"ב.

פח. יש מקומות הקפידו שלא תעסוק האשה בעסק המצות אלא בימי טהרתה קמ"ג, ויש שלא הקפידו בכך קמ"ד.

הפרשת חלה מהמצות

פט. כיון שהמנהג שלא יהיה בעיסת המצות שיעור חלה, לכן צריך לקרב העיסות שישקו זו בזו, ואם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות, מחייבים אותם בהפרשה על ידי צירוף סל, שאחר האפיה נותנים הפת לתוך סל והוא מצרפם לחיוב חל קמ"ה, ומפריש בברכה קמ"ו.

מצה עשירה

צ. מי פירות בלא מים אינם מחמיצין כלל, ועל כן הלש עיסה במי פירות בלא מים כלל אפילו שהה כל היום מותרת שאינה באה לידי חימוץ, אבל אין יוצאין בה ידי חובה בפסח קמ"ז.

צא. ומכל מקום לא נהגו אבותינו לאפות מצה עשירה כלל קמ"ח.

צב. מי פירות עם מים ממהרים להחמיץ יותר משאר עיסה, הילכך אין ללוש מי פירות עם מים קמ"ט.

קלט שו"ע סי' ת"ס ס"ב.

קמ שנוולדו מהוצאת ש"ז לבטלה ר"ל. שתילי זיתים סק"ב.

קמ"א ראה בספר אבן ספיר חדרי תימן (פ"ח ב') ששאל להראב"ד מהר"י אלקארה האם ראוי לסמוך על הנשים בדבר זה שיש בו טירחא יתירה ואיסור חמץ במשהו, והשיבו הראב"ד הנח לנו ולמנהג אבותינו גם אנחנו מהדרין ומדקדקים ושומרים את המצות ואל תצדק הרבה. ועי' גם בספר עריכת שלחן סי' תנ"ו. ומש"כ בשתילי זיתים סי' תנ"ו סק"ג בענין שיעור העיסה שלא לסמוך על הנשים, היינו בפרט זה דוקא מפני שאינן מדקדקות בדבר זה, וכך הוא לגבי מש"כ השתילי זיתים בסי' תנ"ט סק"ז.

קמ"ב מחוז שרעב, תולדות הרשב"ז עמ' ע"ו.

קמ"ג הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ע בסיס שליט"א ק"ק רדאע, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר, וכן שמענו מזקנים.

קמ"ד הרבנים שליט"א מק"ק צנעא.

קמ"ה שו"ע סי' תנ"ז ס"א.

קמ"ו כן מוכח מכל הפוסקים שם. ואמנם ד' מהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' רנ"ה שבצירוף סל שנעשה לאחר נתינת הפת למקום אחר, יש להפריש בלא ברכה. ועיי"ש בהגהות מהרש"י הלוי זצ"ל בשם אביו מהר"י יצחק הלוי.

קמ"ז שו"ע ת"ס"ב ס"א.

קמ"ח מהר"י משרקי זצ"ל שו"ת רביד הזהב סי' ט"ל, אמנם אין הטעם משום שהקפידו שלא לאפות מצה עשירה כשיטת הרמ"א סי' ת"ס"ב ס"ד, שהרי בשתילי זיתים שם ובסי' תמ"ד ס"א השמיט הגהת הרמ"א, אלא נראה שהטעם הוא מפני הטורח ורוב הזהירות הנצרכת לכך שלא יתערב אפילו מעט מים.

עֵרֵב פֶּסַח

תענית בכורות

צג. תענית בכורות ברוב המקומות לא נהגו להתענות אלא יחידים^{קנ}, ויש מקומות שנהגו בהם להתענות^{קנא}, ולא נשמע לפטור בסיום מסכת^{קנב}.

מזמור לתודה

צד. מנהגינו לומר מזמור לתודה בין בערב פסח, בין בחול המועד פסח^{קנג}.

אִיסוּר חֲמֵץ בְּעֵרֵב פֶּסַח

מן התורה אין אסור החמץ באכילה והנאה אלא מחצות היום ואילך, דהיינו שאם מחלקים את היום מהבוקר עד הערב לשתיים עשרה שעות זמניות, אסור החמץ מן התורה מסוף שעה שישית ואילך, חכמים גזרו ואסרו את החמץ באכילה והנאה מתחילת שעה שישית, שמא יטעה אדם בין שעה שישית לשביעית, עוד הוסיפו וגזרו שאף בשעה חמישית אסור החמץ באכילה, אע"פ שבדרך כלל אין אדם טועה בין שעה חמישית לשביעית, שהרי בחמישית החמה במזרח, ובשביעית במערב, גזרו משום יום המעונן, ומכל מקום בשעה חמישית אינו אסור אלא באכילה ולא בהנאה.

ועל כן בשעה חמישית שעדיין החמץ מותר בהנאה, עדיין החמץ חשוב ברשותו, ויכול למכרו לגוי, או לבטלו, אולם מתחילת שעה שישית, מאחר שנאסר אף בהנאה, אינו ברשותו למכרו, וכבר אינו יכול לבטלו.

^{קמט} שו"ע תס"ב ס"ב, ורבינו בשתילי זיתים שם סק"ד הביא ד' הרי"ף והרמב"ם דאפי' עם מים אינם ממהרים להחמיץ אלא הוי כשאר עיסה הנילושה במים, וסיים: ולא נהגו כן (ב"י). ע"כ. ובשתילי זיתים הנדפס מהדו' ראשונה במוסגר במקום (ב"י) הדפיסו (נ"ל), ומחמת ט"ס זו יש שסברו שרבינו בא לומר כאן על מנהג תימן, אך זה אינו שאין זה מדברי רבינו אלא הוא לשון מרן בב"י, ואכן בכתבי היד שראיתי הגירסא בכולם (ב"י), וכ"ה בדפוס השאש, ועיקר מה שהוצרך רבינו להביא שיטת הרי"ף והרמב"ם ודברי מרן בב"י שלא נהגו כן, הוא ליישב למה לא פסק מרן כשנים מעמודי ההוראה כדרכו בקודש, ועל זה יישב שמחמת המנהג שלא נהגו כן פסק כסברת רש"י והרא"ש. [וכיוצא"ב כתב מהרי"ץ בעץ חיים ח' א' בטעם מה שפסק לברך על כוס ראשון ושלישי דאע"פ שהרי"ף והרמב"ם הסכימו לברך מחמת המנהג פסק מרן שלא לברך].

^{קנ} מהרש"י הלוי דש"ח עמ' רע"ט, ק"ק צ'אלע ס' זכרון תימן עמ' רמ"ט, הרבנים שליט"א.

^{קנא} הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, והוסיף שבכור קטן האב או האם מתענין עבורו. הגר"ע בסיס שליט"א שהרבה נהגו להתענות, הגר"ח דחבש שליט"א שכן מנהג מחוז "ירים".

^{קנב} הרבנים שליט"א.

^{קנג} שתילי זיתים סי' נ"א ס"ק י"ז, עץ חיים, וכן מנהג ק"ק עדן כמובא בסידור כמנהג עדן.

סוף זמן אכילת חמץ

צה. חמץ אסור באכילה מתחלת שעה חמישית מהיום, ומנין השעות הוא מהנין החמה^{קנ"ד}, (המצויין בלוחות 'זמן הגר"א'), ומכל מקום משום חומרא דחמץ נהגו לחוש למנות מעמוד השחר^{קנ"ה}, (המצויין בלוחות 'זמן מגן אברהם').

שריפת חמץ

צו. אע"פ שמצות תשביתו שאור מבתיכם מתקיימת בין בשריפה, בין במפרר וזורה לרוח, בין בזורק לים, המנהג לשרפו^{קנ"ו}.

צז. בכמה מקומות שכבר אין החמץ מצוי קודם פסח, או שבכלל ימות השנה אין החיטה מצויה נהגו לאפות לחם חמץ בערב פסח לסעוד בו שחרית ולקיים בו מצות ביעור בשריפה^{קנ"ז}, ויש שלא חיזרו אחר קיום ביעור החמץ בשריפה וכבר כמה ימים קודם פסח אכלו פת דורה או פטיר, וכן בסעודת שחרית של ערב פסח^{קנ"ח}.

צח. צריך לשרוף את החמץ קודם שעה תחילת שישיית בזמן שהוא עדיין מותר בהנאה ויכול לבטלו^{קנ"ט}.

צט. אחר השריפה מבטל החמץ הידוע ושאינו ידוע, ואומר: כל חמירא דאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה דביערתיה ודלא ביערתיה להוי בטיל וחשיב כעפרא דארעא. ואם אינו יודע לשון זה יאמר כל חמץ שיש ברשותי שראיתיו ושלא ראיתיו הרי הוא בטל והרי הוא כעפר^{ק"ס}.

אכילת מצה בערב פסח

ק. אסרו חכמים לאכול מצה בערב פסח כדי שיהיה היכר לאכילתה בערב^{קס"א}.

^{קנ"ד} השתילי זיתים סי' תמ"ג סק"ה ציין לדבריו בסי' רל"ג סק"ב ששם פסק שמנין השעות הוא מהנין החמה עד השקיעה, וכן הביא מהרי"ץ בעץ חיים ח"ב מ"ב א'.

^{קנ"ה} כ"כ מהר"ח כסאר זצ"ל בספר שם טוב פ"א מחמץ ומצה ה"י דמשום חומרא דחמץ החמירו בזה לחוש לד' הסוכרים דמונין מצה"ש, וכן נקטו בפשיטת מהרש"י הלוי זצ"ל בספר דש"ח עמ' רע"ט, ומהר"י צובירי זצ"ל בסידור כנסת הגדולה ח"ב עמ' ט"ז, והגדש"פ כמנהגי עדן עמ' ד', וכ"כ המשנ"ב סק"ח דלכתחלה יש לחשב מעלות השחר.

^{קנ"ו} כן מתבאר ממה שהעלה בשתילי זיתים תמ"ה ס"א דברי הרמ"א הללו, וכן מתבאר מדברי מהרי"ץ בפעולת צדיק ח"א סי' רמ"ה, כנסת הגדולה עמ' ט"ז שכל חמץ שישתייר אחר סעודת שחרית גדול הבית שורפו, וכ"כ במצפנות יה"ת עמ' ק', וכן מסרו הגר"א שמן שליט"א.

^{קנ"ז} הגר"מ צובירי שליט"א שכן המנהג בק"ק שרעב ובשאר מקומות שלא היתה החיטה מצויה, וכן שמענו על מנהג זה בק"ק מחוית.

^{קנ"ח} הגר"פ קורח שליט"א, והוסיף שאם היה נשאר חמץ היו מבערים אותו ע"י נתינה לתרנגולים או ע"י פירור וזריה לרוח, הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

^{קנ"ט} שו"ע תל"ד ס"ב.

^{ק"ס} בספר תולדות הרשב"ז עמ' ע"ה שנהגו לומר התפלה שאחר שריפת חמץ.

^{קס"א} ואמרו חז"ל בירושלמי שהאוכל מצה בע"פ כבועל ארוסתו בבית חמיו, ופי' הראשונים שכשם שמברכין בנישואין שבע ברכות כך יש עליו להמתין עד הלילה שיברך שבע ברכות קודם אכילת המצה והם, ברכת הקידוש, ברכת זמן, בורא פרי האדמה של טיבול ראשון, אשר גאלנו, על נטילת ידים, המוציא, על אכילת מצה. שתילי זיתים סק"ו בשם הלבוש.

קא. מצה עשירה בין שנילושה במי פירות לבד, בין במי פירות ומים^{קסב}, מותר לאכלה בערב פסח (קודם שעה עשירית)^{קסג}, אבל מצה שנאפית כתקנה ונתפוררה ונילושה ביין ושמן אע"פ שנאפית בשנית אסורה^{קסד}.

קב. מצה שנאפית כתקנה ונתפוררה ונתבשלה (כגון "עצי"ט") מותר לאכלה בערב פסח^{קסה}.

קג. לא נהגו להמנע מאכילת חזרת (חסא) בערב פסח^{קסו}.

עשיית מלאכה

קד. קודם חצות נהגו היתר בעשיית מלאכה^{קסז}, ומכל מקום לא יתחיל בתחלת מלאכה בארבעה עשר אע"פ שהוא יכול לגומרה קודם חצות, חוץ משלשת המלאכות חייטות ספרות וכביסה^{קסח}.

קה. לאחר חצות אסור לעשות מלאכה, והעושה מלאכה משמתין אותו, משום שזהו זמן הקרבת קרבן פסח לכל ישראל, ויום הקרבת קרבן הוא כיום טוב ואסור בעשיית מלאכה^{קסט}.

קו. איזו מלאכה אסורה? כשעושה מלאכה להשתכר, אבל מותר לתקן כליו לצורך יום טוב, ומלאכה גמורה כגון תפירת בגדים חדשים אסורה אפילו תופר לעצמו.

קז. כל מלאכה המותרת בחול המועד, מותרת בערב פסח^{קע}.

קח. להסתפר אפילו על ידי גוי אסור, וכן מנהגינו, ואסור לפרוץ גדר^{קעא}.

שבילה במקוה

קט. ראוי לטבול במקוה בערב פסח אף מי שאינו נזהר בכך כל השנה, משום כבוד הרגל^{קעב}.

אכילה אחר שעה עשירית

^{קסב} שתילי זיתים סק"ה.

^{קסג} שו"ע תע"א ס"ב.

^{קסד} הגהת הרמ"א שם והעלהו בשתילי זיתים.

^{קסה} שתילי זיתים סק"ח בשם מג"א. ומבואר במג"א [שמקורו בדברי מהרי"ל] דדוקא נתפוררה ונתבשלה מותר, אבל נתבשלה ולא נתפוררה אסור, אע"פ שאין יוצאין בה יד"ח בלילה, וכיוצ"ב כתב הגרש"ק בחכמת שלמה דדוקא אם אין כזית בכל חתיכה שאבד ממנה תורת פת וברכתה מזוונות, אבל אם יש בכל חתיכה כזית שברכתם המוציא אסור, וכ"כ בכה"ח ס"ק ל"ג, אמנם ד' רעק"א והגר"ז שאף בכזית מותר כיון שאין יוצאין בה יד"ח, וכ"פ בשעה"צ ס"ק י"ט.

^{קסו} שתילי זיתים תע"א סק"ז בשם ב"י.

^{קסז} כן מתבאר ממה שהשמיט בשתילי זיתים תס"ח ס"ג את דברי הרמ"א שם. וכן מסר על המנהג הגר"פ קורח שליט"א, [אך עיי' בדברי מהרש"י הלוי דש"ח עמ' רע"ט שנראה מדבריו שהמנהג שלא לעשות מלאכה אף קודם חצות].

^{קסח} שו"ע תס"ח ס"ה.

^{קסט} שתילי זיתים סק"ב.

^{קע} שתילי זיתים סק"ה בשם מג"א.

^{קעא} שתילי זיתים סק"ה.

^{קעב} עץ חיים ב' ב'.

קי. אסור לאכול מחמשת מיני דגן כגון מצה עשירה או מצה מפוררת ומבושלת מתחלת שעה עשירית ולמעלה, כדי שיאכל המצה בלילה לתאבון, אבל פירות וירקות, וכן בשר ודגים מותר, אך לא ימלא כרסו מהם^{קעג}.

עירובי חצירות

קיא. נהגו לעשות עירובי חצרות בערב פסח^{קעד}.

קיב. יש שנהגו להניח עירוב חצרות בכל בית כנסת^{קעה}, ויש שנהגו שרב המקום מניח עבור כל בני המקום^{קעו}.

קיג. הנהגים להניח בכל בית כנסת כל אחד מן הקהל מביא עמו ככר אחד, ומצרפים מכולם לשיעור י"ח גרוגרות, וסדר הנחתו והברכה מבואר בסידורים.

קיד. יש נהגו להניח את העירוב למשמרת במקום גבוה בביהכנ"ס^{קעז}, ויש נוהגים להניחו בתוך תיבת ביהכנ"ס, ויש שלא נהגו להניחו בביהכנ"ס כלל^{קעה}.

תפלת ערבית ליל פסח

קטו. פותחים את תפלת החג במזמור הודו לה' וכו' יאמרו גאולי ה' וכו', הנאמר בקול רינה והמון חוגג, והטעם לאמירתו לפי שהוא מדבר בארבעה הצריכים להודות, וכולם אירעו בישראל בגאולת מצרים^{קעט}.

קטז. ולאחריו אומרים אשרי האיש וכו', למה רגשו וכו' הללויה הללו וכו', עד תהלל יה הללויה. קיז. לאחר תפלת הלחש בקהילות השאמי נהגו לגמור את ההלל בברכה תחלה וסוף^{קפ}, בבלדי נהגו לקרותו יחד בלא ברכה^{קפא}, ומקצת מקומות בבלדי לא נהגו לאמרו כלל^{קפב}.

^{קעג} שו"ע תע"א ס"א ושתילי זיתים שם.

^{קעד} תולדות הרשב"ז עמ' ע"ה.

^{קעה} שם טוב על הרמב"ם פ"א מהל' עירובין ה"ו, הגר"ש קורח שליט"א, הגר"א אריה שליט"א, תכלאל שתילי זיתים פסח עמ' נ', הגדה מנהג ביצ'א עמ' ו'.

^{קעו} הגר"פ קורח שליט"א שכן מנהג ק"ק צנעא.

^{קעז} מנהג זה יסודו בדברי הרמ"א סי' סס"ו, שהביאו בעץ חיים קפ"ח א', וכן המנהג בפרט במקומות שנוהגים להניח עירובי חצרות בכל ביהכנ"ס. [הטעם שמניחים אותו במקום גבוה הוא מפני העכברים].

^{קעח} כן מתבאר מדברי השתילי זיתים שהשמיט הגהת הרמ"א.

^{קעט} מהר"י ונה, עץ חיים ב' ב' (ומקורו בדברי מהר"י אע"פ שלא ציין לדבריו).

^{קפ} שתילי זיתים סי' תפ"ח סק"א, כנסת הגדולה, ק"ק ד'מאר תכלאל שתילי זיתים, ק"ק שרעב תולדות הרשב"ז עמ' ע"ו, ק"ק צ'אלע זכרון תימן עמ' ר"נ, ק"ק עדן נחלת יוסף. ראה אבן ספיר חדרי תימן פ"ט א' שמתאר תפלת ליל יו"ט של פסח בעי"ת צנעא בבית הכנסת אלטיירי שם גמרו את הלל בקירוי, בברכה תחלה וסוף.

ועי' למהר"י צובירי בכנסת הגדולה ח"ב סי' כ"ה ובויצבור יוסף בר ח"ג פרק ז' שהביא תעודה יקרת ערך הכתובה על ידי רב שמריה בר צמח מחכמי תימן בחיי הרמב"ם וז"ל (מתורגם מל"ע): ומצוה חיובית בלילי פסחים לגמור ההלל ולברך עליו כמו שאמר בעל הלכות גדולות ז"ל וכבר ביארנו את זה בספר אחר בראיות רבות ומאמר ברור מן התוספתא דמסכת סוכה והיה בסדרם של ראשונים כאן בארץ התימן גומרין ההלל בבית הכנסת בברכה וכאשר הגיע ספרו של הגאון הגדול רבי' משה בן מיימון ישמרו צורו נהגו מקצת העם להשמיטו בהוכיחם בראיה שרבי' משה לא זכרו וכשהיה בזה משא ומתן חזרנו וקיימנו דברי ראשונים כפי שנהגו מאז על פי הגאון בעל הלכות גדולות ז"ל. ע"כ. וכן הביא מהר"י צובירי שם מדברי רב נתנאל בירב יצחק מחכמי תימן הקדמונים משנת הרכ"ד שכתב וז"ל (מתורגם מל"ע): תשובה כבר פירשו חכמים שמצוה מן המובחר לגמור ההלל ברבים ולברך עליו לפניו ולאחריו והראיה ממסכת סופרים כוונתם שהברכה

ק"ח. ש"צ שהוא מהנוהגים שלא לברך על ההלל, ועובר לפני התיבה במקום שנוהגים לברך על ההלל, צריך לברך קפ"ג.

ק"ט. לאחר קדיש תתקבל, בהרבה מקהלות השאמי נהגו לומר מזמור בצאת ישראל ממצרים, בניגון חג קפ"ד.

ק"כ. בשאמי נוהגים לומר יגדל גם כשחל יו"ט בחול, ואומרים אותו בניגון המיוחד למועדים, בבלדי אין אומרים יגדל אלא כשחל בשבת.

קכ"א. אחר תפלת ערבית לא יסיח דעתו מקדושת היום אף לרגע קטן, ותהיינה רגליו קלות כאילות לבוא הביתה למלאכת עבודת הקודש, שמח וטוב לב כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים קפ"ה.

קכ"ב. יש שנהגו להשאר עם הטלית במשך כל הסדר, והרוב לא נהגו בכך קפ"ו.

תפלת ערבית ליל פסח שחל בשבת

קכ"ג. כשחל יום טוב ראשון של פסח בשבת אין אומרים ברכה מעין שבע כיון שלא נתקנה אלא מפני המזיקין ופסח הוא ליל שימורים קפ"ז.

קיום מצוות הלילה מצאת הכוכבים ולא בזמן תוספת יום טוב קכ"ד. אף על פי שבשאר שבתות וימים טובים יכולים לקדש ולאכול סעודת החג מבעוד יום בזמן תוספת שבת ויום טוב, בליל ראשון של פסח אין לקדש עד הלילה דהיינו צאת הכוכבים, כיון שזמן אכילת מצה ומרור אינו אלא בלילה שהוקשה מצות אכילתם לפסח שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, ובפסח נאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה, וכיון שמצות אכילת מצה אינה אלא בלילה אין עושים כל מצות הלילה אלא בלילה, ועל כן אף את הקידוש לא יתחיל אלא בלילה, ואף על פי שעד שיגיע לאכילת מצה ומרור כבר יהיה לילה, מכל מקום כוס הקידוש הוא אחד מארבעה כוסות וצריך לשתותו בשעה הראויה לאכילת מצה ומרור קפ"ח.

המצוות המחויבות בליל הסדר

ברבים בבית הכנסת וכשחוזר לקרוא ההלל בסדר האגדה לא יברך וכך אנו עושים. ע"כ. וכן הסכימו חכמי תימן בדורות מאוחרים יותר מהר"י בשירי, מהר"י ונה, מהר"י צעדי (כפי שהביא מהר"ד נכד מהר"יץ בהגהותיו), עיי"ש ותר"ץ.

קפ"א עפ"י מש"כ בפעולת צדיק בעץ חיים

קפ"ב כנראה מלשון מהר"יץ בפעולת צדיק שם, וכן מסר הגר"ע בסיס שליט"א על מנהג בלאד אנס.

קפ"ג שו"ת אגרות משה או"ח ח"ב סי' צ"ד. [עוד כתב שם שאף אם אינו ש"צ אם יהיה ניכר לאחרים שאינו מברך, יש לו לברך].

קפ"ד הגר"מ צובירי ק"ק שרעב.

קפ"ה הרב חמדת ימים פ"ו, הובא בעץ חיים ז' ב', ובמגיד מראשית סי' ז'.

קפ"ו הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב.

קפ"ז שו"ע סי' תפ"ז ס"א, וכן המנהג פשוט בכל מחוזות תימן, הגר"מ צובירי ק"ק שרעב, [וזוה דלא כמובא בתולדות הרשב"א], ועי' ס' אוצרות תימן סי' ד' תשובת מהר"ש קורח זצ"ל לענין ברכה מעין שבע בבתי חתנים ואבלים.

קפ"ח שתילי זיתים סי' תע"ב סק"א.

קכה. המצוות המחוייבות בליל הסדר שתים מן התורה ושלש מדברי סופרים, המצוות מן התורה הם: מצות סיפור יציאת מצרים, מצות אכילת מצה. מדברי סופרים: מצות שתיית ארבע כוסות, מצות אכילת מרור, ומצות הסיבה.

מצות סיפור יציאת מצרים

קכו. מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר (שמות י"ג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר (שמות כ') זכור את יום השבת, ומנין שבליל חמשה עשר תלמוד לומר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח^{קפ"ט}.

קכז. מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן^{ק"צ}.

קכח. ואמרו בזוה"ק פ' בא (דף מ' ב' רע"מ) שהקב"ה שמח באותו סיפור, באותה שעה כונס הקב"ה לכל פמליא שלו ואומר להם לכו ושמעו סיפור שבח שלי שמספרים בני ושמחים בגאולתי, ואז כולם באים ומתחברים ביחד עם ישראל, ושומעים סיפור השבח ששמחים בשמחה של הגאולה של אדונם וכו', ואז ניתוסף כח וגבורה למעלה, וישראל בסיפור ההוא נותנים כח לאדונם כמלך שנתוסף לו כח וגבורה בעת שמשבחים גבורתו ומודים לו, ומשום זה יש לשבח ולספר בסיפור הזה וכו', ואלו המילות עולות וכל פמליא של מעלה מתקבצים ורואים אותם ומודים לפני הקב"ה. ע"כ.

מצה

קכט. מצות עשה של תורה לאכול מצה בליל י"ד בניסן שנאמר בערב תאכלו מצות. קל. למנהג השאמי – מניח שלש מצות למצות הלילה, שתים שלימות שעליהם מברך המוציא משום לחם משנה, והאמצעית שחוצים אותה ועליה מברך על אכילת מצה משום לחם עוני^{קצ"א}.

^{קפ"ט} לשון הרמב"ם פ"ז מחמץ ומצה ה"א.

^{קצ"ב} רמב"ם שם ה"ב.

^{קצ"א} מנהג זה לסדר שלש מצות נתקבל על ידי רבים מגדולי חכמי תימן כת הקודמין, סדר ההגדה למה"ר פנחס ב"ר שלמה הכהן מובא בויצבור יוסף בר ח"ג פ"ו (עמ' נ"ו), וכ"ה בסדור מהר"י צעדי שנכתב ע"י הסופר ר' פנחס ב"ר גד הכהן, סידור מהר"ר סעדיה קטיעי וז"ל "ואנו נוהגים על ב' ככרות וחצי משום כבוד י"ט", (מובא בחכמים וסופרים בתימן עמ' 139), מהר"י ונה, מהר"ש מנצורה, מהר"י פתיחי כמובא במגיד מראשית סי' ד', עץ חיים מהדו"ק. וכן מנהג כל קהילות השאמי ק"ק צנעא, ד'מאר כמובא בהגדה כת"י משם, ובהגדש"פ שתילי זיתים, ק"ק מחוית, צעדה בה"א עמ' 327, ק"ק ביצ'א הגדש"פ זכריה, ק"ק שרעב, ועוד.

קלא. למנהג הבלדי – מניח שתי מצות בלבד אחת שחוצים אותה לברכת על אכילת מצה והשלימה ללחם משנה^{קצב}.

מרור

קלב. אכילת מרור שנצטוונו בתורה תלויה היא באכילת הפסח, שמצות עשה אחת לאכול בשר הפסח על מצה ומרורים, ועל כן בזמן הזה שאין לנו קרבן פסח אין מצות מרור נוהגת מן התורה, ומדברי סופרים לאכול המרור לבדו בלילה זה אע"פ שאין שם קרבן פסח^{קצג}.

קלג. מצוה מדברי סופרים לאכול אחד מחמשת מיני מרורים האמורים בתורה הן החזרת (שהיא החסא), והעולשין והתמכה והחרחבינה והמרור, כל אחד מחמשת מיני ירק אלו נקרא מרור, ואם אכל מאחד מהן או מחמשתן כזית יצא. ומצוה מן המובחר בחזרת^{קצד}, אע"פ שהיא מתוקה ואין בה מרירות^{קצה}.

קלד. במקומות שהחסא מצויה כגון עי"ת צנעא וערי המרכז נהגו בחסא, ובמקומות שאין החסא מצויה נהגו בירק ה"מרור" שהוא מר מאוד^{קצו}.

שיעור כזית

קלה. יש שנהגו בשיעור חצי ביצה^{קצז}, ויש שנהגו בשיעור שליש ביצה^{קצח}, ויש שנהגו בשיעור רבע ביצה^{קצט}.

ארבע כוסות

קלו. תקנו חכמים לשתות ארבע כוסות של יין זכר לארבע לשונות של גאולה שנזכרו בגאולת מצרים, והם והוצאתי, והצלתני, וגאלתי, ולקחתני^ר.

^{קצב} כדברי הרי"ף והרמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ו, ומהרי"ץ בעץ חיים.

^{קצג} עפ"י רמב"ם פ"ז מחמץ ומצה הי"ב.

^{קצד} אע"פ שלא העלה הרמב"ם דבר זה עי' ב"י

^{קצה} ב"י תע"ג בביאורו בד' הרמב"ם, וכ"כ מהר"ם חלאווה סופ"ב דפסחים "ומצוה מן המובחר בחזרת דהיינו חסא ואע"פ שהיא מתוקה דחס רחמנא עלן ופרקינן". [וידוע שד' החזו"א או"ח סי' קכ"ד שצריכה החסא להיות מרה קצת, וכדבריו נמצא בס' המכתם פ"ב דפסחים, וכן משמע ביבין שמועה להרשב"ץ שכתב שהחסא אינה מרה כ"כ, ומשמע שמרה קצת, וסייעתא גדולה לכך בגמ' ברכות נ"ו א' מריר עסקך כי חסא, וכן מסרו הגר"פ קורח שליט"א הגר"א שמן שליט"א הגר"ח דחבש שליט"א שהחסא בתימן יש בה מרירות קצת, ואינה כחסא המצויה בארץ ישראל שהיא מתוקה לגמרי, אמנם ראה במגיד מראשית סי' ב' שמנהג אבותינו לקיים מצות מרור בחסא אע"פ שהיא מתוקה ואין בה מרירות, (ע"ש באורך), וכן מסר הגר"א אריה שליט"א].

^{קצו} הגר"מ צובירי ק"ק שרעב, וכן שמענו על מקומות נוספים שנהגו כן.

^{קצז} כד' מרן בשלחן ערוך עץ חיים מהדר"ק י"ז ב', מגיד מראשית עמ' קנ"ב שהמנהג ידוע בין במצה בין במרור להחמיר כשיעור חצי ביצה.

^{קצח} כמש"כ הפר"ח בד' הרמב"ם, עץ חיים מהדר"ב, הגר"א שמן שליט"א.

^{קצט} שיעור זה נזכר בתכאליל כגון מהר"י משתא ובהגדה כת"י מד'מאר, וכן מסרו על המנהג הגר"א אריה שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

^ר שתילי זיתים סי' תע"ב ס"ק י"ד בשם הלבוש, ומקורו מדברי המדרש שהובא ברש"י ורשב"ם ריש ערבי פסחים.

קלו. כל כוס וכוס מארבעה כוסות האלו מברך עליו ברכה בפני עצמה, כוס ראשון אומר עליו קדוש היום, כוס שני קורא עליו את ההגדה, כוס שלישי מברך עליו ברכת המזון, כוס רביעי גומר עליו את ההלל ומברך עליו ברכת השיר^{רא}.

קלח. צריך לשתות ארבע הכוסות על הסדר, כוס ראשון לקידוש, כוס שני על ההגדה וברכת אשר גאלנו, כוס שלישי על ברכת המזון, כוס רביעי על ברכת ההלל.

קלט. שתאן בבת אחת בזה אחר זה לא יצא^{רב}, וצריך לשתות עוד שלשה כוסות על הסדר^{רי}.

קמ. מכיון שאין היין מצוי בתימן מנהג רוב הצבור בק"ק צנעא^ר והרבה מקהילות תימן^ר ליקח יין צימוקים למצות ארבע כוסות, ואופן עשייתו שביום י"ג בניסן^ר או קודם לפסח שלשה ימים^ר שורים צימוקים של ענבים במים, ולאחר שנתרככו ממעכים וסוחטים אותם כדי שיצא טעמם לתוך המים. בדרך כלל סיננו את היין מן הצימוקים^ר, ואם לא הפרידוהו סמכו על האומרים שהמזיגה לכוסות חשובה כמשיכת היין מן הצימוקים^ר.

קמא. יש בעלי בתים חשובים שהידרו אחר יין ישן וטוב לארבע כוסות, ונהגו למזוג את היין במעט מים, או ביין צימוקים^ר.

קמב. אנשים חלושים שאין יכולים לשתות יין מפני שהוא מזיק להם כגון זקנים, נשים, וקטנים, יכולים לצאת ידי חובה ביין צימוקים^ר, וכל שכן שיוצאים ידי חובה במיין ענבים המצוי בימינו אע"פ שאינו משכר.

קמג. מצוה לחזור אחר יין אדום^ר מפני שדרכו להיות משובח מן הלבן, ועוד יש זכר באדום לדם שהיה פרעה שוחט את ילדי ישראל^ר.

קמד. יכין כוסות מהודרים למצות ד' כוסות. ואשר תשיג ידו יעשה מכסף משום "זה אלי ואנוהו"^ר.

^{רא} רמב"ם פ"ז מחמץ ומצה ה"י.

^{רב} שו"ע תע"ב ס"ח.

^{רי} שתילי זיתים ס"ק י"ד, עץ חיים י"א א'.

^ר מהר"י צובירי זצ"ל מגיד מראשית עמ' ז',

^{רה} ק"ק שרעב תולדות הרשב"ז עמ' ע"ה, הגר"מ צובירי שליט"א, ק"ק צ'אלע זכרון תימן עמ' ר"נ, ק"ק עדן נחלת יוסף, ק"ק צעדה בה"א 325, עריכת שלחן תע"ב סל"ג.

^{רי} שו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' רע"ז, מהר"י צובירי זצ"ל מגיד מראשית עמ' י"ג, הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

^ר הגר"א שמן שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב.

^{רי} מגיד מראשית עמ' י"ג, הגר"פ קורח שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א, הגר"א אריה שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

^{רט} מגיד מראשית עמ' י"ג שכ"כ מהר"א נדאף בהגהות לפעולת צדיק ח"ב סי' נ"ב, הגר"א שמן שליט"א.

^{רי} מגיד מראשית עמ' ג'.

^{ריא} משנ"ב סי' תע"ב ס"ק ל"ז בשם האחרונים, מהר"י צובירי זצ"ל מגיד מראשית עמ' ט' שאע"פ שלא הכשירו הראשונים יין צימוקים אלא בשעת הדוחק שאין לו יין, מ"מ מי שמזיקו הוה ליה כשעת הדוחק ויוצא בו יד"ח.

^{ריב} שו"ע תע"ב ס"א. ולשון מדרש רבי דוד הנגיד (עמ' ל'): וחובה להקפיד בליל זה לברך על יין אדום בלבד כמו שנאמר אל תרא יין כי יתאדם (משלי כג) וגם זכרון לדם פסח ודם מילה שישראל קיימו בלילה הזה. ע"כ.

^{ריג} שתילי זיתים ס"ק כ"ב.

^{ריד} חמדת ימים פ"ה.

קמה. מצד הדין א"צ לשטוף את הכוס על כל כוס וכוס ודי בשטיפה ראשונה של הקידוש^{רטו}, ומכל מקום נכון לעשות שטיפה והדחה על כל כוס וכוס^{רטו}, ויש הסוברים שהוא חובה^{רי"ז}, וכן המנהג להניח קערה עם מים קרוב למקום עריכת הסדר ושוטפים שם הכוסות קודם מזיגת כל כוס וכוס^{רי"ח}.

קמו. לא ימזוג לעצמו אלא אחר ימזוג לו דרך חירות^{רי"ט}, וכן המנהג שאחד מהבנים מוזג לכל הגברים, ואחת מהבנות מוזגת לכל הנשים^{רי"ב}, ויש שנהגו שאחת מנשות הבית מוזגת לכולם^{ריכ"א}.

קמו. נוהגים לומר סברי מרנן על כוס ראשון בלבד^{ריכ"ב}, ויש נוהגים לחזור ולומר סברי מרנן על כל כוס וכוס^{ריכ"ג}.

^{רטו} שתילי זיתים סי' תע"ג ס"ק ט"ל בשם הפר"ח, והנה בסי' תע"ט סק"א לענין כוס שלישי כתב רבינו דצריך שטיפה והדחה להדר המצוה, והיה מקום לומר דלהדר המצוה נכון אף בכוס שני, ומש"כ בסי' תע"ג היינו מדינא, אולם הנה מקור דברי הפר"ח שהביא רבינו בסי' תע"ג הוא מתשו' מהרש"ל סי' פ"ח, וגם מקור דברי הט"ז שהביא בסי' תע"ט גם הם מדברי מהרש"ל מאותה התשובה, ומתבאר שם מדברי מהרש"ל שיש חילוק בין כוס שני ורביעי שבהם א"צ שטיפה לבין כוס שלישי, וכן מדוקדק מדברי הטור סי' תפ"ו שציין רבינו בסי' תע"ט שלא הביא דין שטיפה אלא בכוס שלישי, והנה אין לומר דדוקא כוס ראשון שלישי טעונים ולא כוס שני ורביעי, דהא כולו כוס של ברכה הם, וכמפורש בדברי מהרי"ל בסדר ההגדה אות ט' דכל כוס מד' כוסות טעון שטיפה, אלא דהא דא"צ שטיפה בכוס שני ורביעי היינו משום שמועלת להם השטיפה של כוס ראשון ושלישי, וכן מבואר בפמ"ג סי' תפ"ו במשב"ז, ובמשנ"ב תע"ג ס"ק ס"ח. ואם כן טעמא בעי למה בכוס שלישי לא סמכינן אשטיפיה דכוס ראשון, ונראה לענ"ד דאיירי ששותה באותו כוס שאר משקין בסעודה, ועל כן הכוס אינו נקי ועל כן בעי שטיפה והדחה, משא"כ בכוס שני ורביעי א"צ שטיפה נוספת מחמת ששתה בו פ"א.

ומ"מ צ"ל שאינו מלוכלך כ"כ שצריך שטיפה מדינא, וכמתבאר מלשון רבינו דצריך שטיפה והדחה "להדר את המצוה", ומבואר דא"צ צריך שטיפה מדינא אלא בתורת הידור בעלמא, וכל זה הוא לשון מהרש"ל ושם מפורש דמיירי שהכוס נקי וא"צ שטיפה מדינא, וזה לשון מהרש"ל: ואף מי שלא נזהר בו בכל השנה אם רואה שהכוס נקי אכן בזה הלילה יזהר ביותר כדי להדר המצוה. ע"כ. ומבואר דאיירי שהכוס נקי ואפ"ה הצריך שטיפה והדחה להדר את המצוה, ומשמע מדבריו דאף בכל השנה יש מצוה לשטפו אע"פ שרואה שהכוס נקי, וכפי הנראה היינו כמש"כ במשנ"ב קפ"ג סק"ג שאע"פ שהכוס נקי יש מצוה להדיחו כל שאינו נקי וצח, והשתא ניחא מש"כ רבינו השתילי זיתים שאינו אלא להדר את המצוה. ולפי"ז צ"ל דמה שציין רבינו בסי' תע"ט לסי' קפ"ג הוא להא דמבואר שם דאם הכוס נקי א"צ שטיפה והדחה, ומ"מ להדר את המצוה ישטפנו.

[ועי' בלשון הט"ז בשם מהרש"ל "ואף מי שאין נזהר בו כל השנה לראות אם הכוס נקי מ"מ בזה הלילה יזהר כדי להדר המצוה", ומלשון זה משמע דאם הכוס נקי אין מצוה להדר את המצוה, אך נראה שכונתו "לראות" היינו לדקדק על הדבר, וא"ש].

^{רטו} חמדת ימים פ"ו, וז"ל: ומנהג חסידים הראשונים לשטוף ולהדיח הכוסות בין כוס לכוס וכן נכון לעשות מפני חיבוב המצוה. ע"כ. ועי' עץ חיים מהדו"ק ב' ב' שכתב כן בשם חמ"י ע"ת ומהרש"ל. ומה שהביא בשם מהרש"ל, הנה דברי מהרש"ל הובאו למעלה דקאי אכוס שלישי בלבד, גם העולת תמיד העלה דברי מהרש"ל ותו לא.

^{רי"ז} כ"ה באגדתא דפסחא בתרגום לשון התכלאל הקדום עמ' ק"א "ודע שחובה על כל פנים לרחוץ את הכוסות על כל פעם ופעם".

^{רי"ח} מגיד מראשית עמ' ד', עריכת שלחן תע"ב סט"ו.

^{רי"ט} לשון הרמ"א תע"ג סק"ג "בעל הבית" לא ימזוג לעצמו רק אחר ימזוג לו דרך חירות, ע"כ. והקשה בשתילי זיתים והא כל ישראל מחוייבים לעשות דרך חירות, ותירץ דאפשר במי שעדיין אינו עושה הסדר עכשיו, או שכבר עשה, ע"כ. ויש לפרש כונתו בקושיה זו למה נקט הרמ"א דוקא בעה"ב והא כל המסובים חייבים בדרך חירות, עוד יש לפרש דלעולם ס"ל דאף להרמ"א בעה"ב לאו בדוקא, וכונתו להקשות דבמה שאחר מוזג לו זה עצמו אינו דרך חירות לשמש את בעה"ב. ויש להאריך בזה ואכ"מ.

^{רי"ב} מגיד מראשית עמ' ל"א.

^{ריכ"א} הגדש"פ שתילי זיתים. ובהגהות מהר"ל קשת זצ"ל כתב דהמנהג ע"י אשתו או בנו.

^{ריכ"ב} כ"ה בהגדה של פסח מגיד מראשית, הגדש"פ כמנהג עדן,

קמת. מצוה לכתחלה לשתות כל הכוס, ובדיעבד די ברוב רביעית^{רכד}, ויש אומרים שצריך לשתות רוב הכוס אפילו אם מחזיק כמה רביעיות^{רכה}.

קמט. צריך לשתות הכוס בבת אחת, ואם שתה את הכוס לסירוגין, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית מצטרפים, ואם לאו אין מצטרפין. ויש אומרים שכל שלא שהה יותר מכדי אכילת פרס משתיה ראשונה עד אחרונה מצטרפים^{רכו}. וכל ששהה שיעור שאין מצטרף לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור ולשתות בבת אחת^{רכי}.
קנ. קטנים שהגיעו לגיל חינוך צריך^{רככ} ליתן לכל אחד כוסו לפניו^{רכט}, וכן מנהג תימן^{רל}.

הסיבה

קנא. בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר (דברים ו') ואותנו הוציא משם וגו', ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה (דברים ה') וזכרת כי עבד היית כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות^{רלא}.
קנב. כיין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות לזכר שנעשינו בני חורין בלילה הזה^{רלב}.
קנג. כשהוא מיסב לא יטה על גבו ולא על פניו ולא על ימינו, אלא על שמאלו, ואין חילוק בין אטר לאחר^{רלג}.

^{רכג} הגדש"פ שתילי זיתים.

^{רכד} שו"ע תע"ב ס"ט ושתילי זיתים שם, וכן פירש לשון השו"ע במשנ"ב סק"ל.

^{רכה} שו"ע שם.

^{רכו} בשתילי זיתים תע"ב סק"כ ציין למחלוקת בסי' תרי"ב ס"י, ושם כתב מרן דעה ראשונה שהיא דעת הרי"צ גיאת והרמב"ם בסתם ודעה שניה שהיא ד' הראב"ד ביש אומרים, וסתם ויש אומרים הלכה כסתם. ומה דבסי' תרי"ח ס"ח הצריך מרן לכתחלה לחוש לד' האומרים שהיא כדי אכילת פרס, היינו לחוש לכתחלה לחומרא ובפרט במקום איסור כרת. ויש להעיר בזה על מש"כ מהרי"ץ בע"ח י' ב' דספיקא הוי, למה הניח שיטת הרמב"ם שהיא כדי רביעית, וכתב דספיקא הוא, ובפרט שגם מרן העלה דעה זו בסתם וד' הראב"ד ב"א.

^{רכז} שתילי זיתים סק"כ בשם פר"ח. והנה המג"א כתב לחלק בין כוסות ראשונות לאחרונות דבראשונות יחוש אף בשהה יותר מכדי שתית רביעית, אבל באחרונות לא יחזור וישתה אלא בשהה יותר מכדי אכילת פרס, ורבינו בשתילי זיתים לא העלה דבריו, ולכאור' הטעם משום דכיון דסתם וי"א הלכה כסתם הוי כמי שלא היסב דנתבאר בדברי הפוסקים שהביא בס"ק י"א שאין חוששין להא דנראה כמוסיף על הכוסות. ואע"פ שכאן ציין רבינו למחלוקת ולא הביא ההכרעה כדעת הסתם היינו משום שיש לסמוך על דעת הי"א בשעת הדוחק, אבל מ"מ העיקר כדעה ראשונה, ועל כן אין לחוש בזה משום מוסיף על הכוסות.

^{רכח} כן הגירסא בשו"ע בכתבי היד של השתילי זיתים שלפני.

^{רכט} שו"ע סי' תע"ב סט"ו, ובשתילי זיתים ס"ק כ"ז שהטעם הוא כדי לפרסם הנס, וכן העלה מהרי"ץ בעץ חיים י' ב'.

^{רל} כן מתבאר ממה שהעלה מהרי"ץ בעץ חיים י' ב' דברי מרן בשו"ע בפשיטות, וכן העידו על מנהג זה, מהרש"י הלוי זצ"ל בספר זכרון נרות זכריה עמ' מ"ז, מגיד מראשית, הרבנים שליט"א, וס' מצפונות יה"ת. [נועי' למהרש"י שם שנדחק לומר דמנהג זה א"ש גם לד' הרמב"ם עיי"ש, ובענ"ד לא ידעתי למה הוצרך לזה אחר שמהרי"ץ סתם כד' השו"ע, א"כ ש"מ שהמנהג בזה הוא דלא כהרמב"ם].

^{רלא} רמב"ם פ"ז מחמץ ומצה ה"ו וה"ז. ומשמע מלשונו שאע"פ שחייב בהסיבה מדברי סופרים מ"מ יש בו קיום של מצוה מדברי תורה "שיראה את עצמו כאילו הוא יצא בעצמו ממצרים". וכ"כ בחי' מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם, והב"ח בתשו' החדשות סי' ה' כתב דהרמב"ם אסמכיה למצות הסיבה אקרא.

^{רלב} שו"ע תע"ב ס"ב.

^{רלג} שו"ע תע"ב ס"ג.

קנד. מנהגינו שאין הנשים מסכות ואפילו החשובות שבהם^{רלד}.
 קנה. כל החייב בהסיבה אם אכל בלא הסיבה לא יצא וצריך לחזור ולאכול בהסיבה^{רלה}.
 קנו. וכן מי שלא היסב בעת שתית כוס מארבע כוסות צריך לחזור ולשתות בהסיבה בין בכוס ראשון ושני בין בשלישי ורביעי, ומי שמזיק לו השתיה יכול לסמוך על שיטת ראבי"ה שא"צ הסיבה בזמן הזה^{רלו}.
 קנו. מצוה מן המובחר להסב בכל הסעודה^{רלז}.

הסבה בצד שמאל רמז להכנעת יצר הרע

ובהסבה הזאת אינה אלא בצד שמאל כי הסבת ימין אינה הסבה. והרמז בזה שהיצר הרע שוכן בשמאל כמו שנאמר לב חכם בימינו ולב כסיל לשמאלו (קהלת י' ב'), וכן נקרא צפוני כמו שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם יואל ב כ ולכן כשאין ישראל עושין רצונו של מקום באים כל הפורענות כמו שנאמר מצפון תפתח הרעה (ירמיה א' ד'), ולכן ציוו שלא תהיה הסבה אלא בצד שמאל כדי שננטוש היצר הרע ונשברנו ונשלחנו ונגביר עליו את היצר הטוב.

מדרש רבי דוד הנגיד (עמ' מ"ו)

החרוסת

קנת. החרוסת מצוה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים, ומביאין אותה על השלחן בלילי הפסח^{רלח}.

חיוב הנשים כמצות הלילה

קנט. הנשים חייבות בכל המצות הנוהגות בלילה, בין במצות סיפור יציאת מצרים וההלל, בין באכילת המצה, המרור, ושתית ד' כוסות^{רלט}.
 קס. ועל כן הנשים חייבות אף הם בהגדה^{רמ}, והיו שנהגו לתרגם את ההגדה ללשון ערב כדי שיבינו הנשים^{רמא}, ויש שהיו הנשים מאזינות בשתיקה לכל אמירת ההגדה^{רמב}.

^{רלד} שתילי זיתים ס"י תע"ב סק"ו, ומש"כ שם "וכ"פ פר"ח" נראה שכונתו דהפר"ח הכריע כטעם השאלות דטעמא דאשה אינה צריכה הסיבה משום דלאו דרכייהו דנשי למזגי, ועפ"י טעם זה ע"כ מה שאמרו אשה חשובה צריכה הסיבה היינו דוקא בשדרכה בכך כל השנה, וכיון דנשי חשובות דידן לא נהיגי להסב בשאר ימות השנה ממילא אף בליל פסח פטורות מהסיבה, ולא חייבו נשים חשובות בהסיבה אלא כשדרכם בשאר ימות השנה להסב. וכן מפורש בלבוש ס"ד דהא דאשה חשובה צריכה הסיבה היינו משום שדרכה להסב בכל השנה.

וראה הגדש"פ מגיד מראשית מהדו' תשס"ב עמ' י"ט עדות הגר"א אריה שליט"א בשם מהר"י צובירי זצ"ל שמנהג תימן הוא שאין הנשים מיסכות. וכן מסרו הרבנים שליט"א הגר"פ קורח העיר שאשה חשובה ומופלגת בשנים נוהגת להסב.

^{רלה} שו"ע תע"ב ס"ז.

^{רלו} שתילי זיתים תע"ב ס"ק י"א.

^{רלז} רמ"א תע"ב ס"ז ושתילי זיתים ס"ק י"ב, וכ"ה בתכלאל מהר"י בשירי שאם היסב הרי זה משובח.

^{רלח} לשון הרמב"ם פ"ז מחמץ ומצה הי"א.

^{רלט} שו"ע תע"ב ס"ד, משנ"ב ס"ק מ"ה.

^{רמ} משנ"ב תע"ב ס"ק מ"ה, ביאור הלכה ד"ה שלא כסדר.

סדר השלחן

קסא. יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום כדי שיאכל מיד כשתחשך, מפני שמצוה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא ישנו^{רמג}.

קסב. מנהג רבים בקהילות תימן לסדר את השלחן באופן שלא יצטרך להעביר על המצוות^{רמד}, ועל כן מניחים תחלה סביב השלחן את עלי הירקות וסמוך לשלחן מניחים צנון עם עליו, מעליהם עלי החסא למצות מרור, ומעליהם עלי הכרפס הנקרא "בקדנוס", [קערות ובהם חומץ או מי מלח סמוך לשפת השולחן עבור טיבול ראשון], במרכז השולחן מניחים את המצות ומכסים אותם במפה יפה, [סמוך להם צלחות קטנות ובהם מלח דק לצורך טיבול המצה במלח לנוהגים כן], אחריהם קערות החרוסת, לאחריהם נותנים את הבשר צלי זכר לקרבן פסח, וביצים מבושלות זכר לקרבן חגיגה^{רמה}. ויש שלא נהגו להניח בסדר מסויים^{רמו}.

קסג. ויש מקומות שנהגו לסדר כד' האר"י ז"ל כנגד עשר ספירות העליונות, השלש מצות למעלה (חכמה בינה דעת), מימין הזרוע (חסד), משמאל הביצה (גבורה), באמצע המרור (תפארת), למטה מימין החרוסת (נצח), הכרפס משמאל (הוד), ולמטה באמצע חזרת (יסוד), והקערה כנגד מדת מלכות^{רמו}.

קסד. יש שנהגו לדקדק שיהיה הבשר זרוע^{רמח}, והרוב לא נהגו שיהיה זרוע בדוקא^{רמט}.
 קסה. לאחר שהניחו כל סדר זה מכסים את כל השולחן במפה נאה^{רי}.
 קסו. מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו^{ריב}, אך בקהילות תימן לא נהגו כן^{ריג}, ומכל מקום מתקיים ענין זה בחלוקת הביצה לתינוקות^{ריג}.
 קסז. וכן לא נהגו לחטוף מצה זה מיד זה^{ריג}.

^{רמא} אבן ספיר, תולדות הרשב"ז.

^{ריב} וכן מתבאר בבאור הלכה שם שיוצאות ע"י שישמעו מבעליהן.

^{ריג} שו"ע תע"ב ס"א.

^{רמד} מגיד מראשית עמ' ט"ו.

^{רמה} מגיד מראשית סי' ה', הגר"א שמן שליט"א, הגר"פ קורח שליט"א, הגר"א אריה שליט"א, הגדש"פ שתילי זיתים. [ויש שהידרו אחר בשר מבושל, הגר"פ קורח שליט"א הגר"ע בסיס שליט"א].

^{רמו} הגר"פ קורח שליט"א.

^{רמז} ק"ק שרעב תולדות הרשב"ז עמ' ע"ו, הגר"ע בסיס שליט"א ק"ק רדאע.

^{רמח} מגיד מראשית ריש סי' ה' (שיש שנהגו להדר אחר זרוע), הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ע בסיס שליט"א שנהגו בזרוע של כבש ואם אין כבש לקחו זרוע של בהמה גסה, הגר"פ קורח שליט"א שיש קהילות בתימן שחזרו אחר זרוע.

^{רמט} מגיד מראשית שם, הרבנים שליט"א.

^{רי} עץ חיים, מגיד מראשית.

^{ריא} שו"ע תע"ב ס"ז.

^{ריב} כבר עמד בזה מהר"ר דוד צאלח נכד מהרי"ץ בהערותיו על ע"ח (הוצאת ש"צ עמ' ק), עריכת שלחן תע"ב ס"מ, הגר"פ קורח שליט"א,

^{ריג} מהרש"י הלוי בספר זכרון נרות זכריה, וע"ש עוד.

^{ריג} עריכת שלחן תע"ב ס"מ.

סימני ליל הסדר

קדש^{רנח}

קסח. כשחל בשבת נהגו לומר שלום עליכם^{רנו}, ויש שלא נהגו לאמרו בליל פסח^{רני}.

קסט. נתפשט המנהג בקהילות הקודש תימן לקדש מעומד^{רנח}.

קע. מנהג קהילות הקודש תימן^{רנט} להוסיף בתוך ברכת הקידוש את הפיוט "תרומה הבדילנו"^{רס}, שיסודו בהררי קודש בסדרי הגאונים, ואין חוששין בדבר משום הפסק^{רסא}.

קעא. פותח הגדול שבמסובים בקידוש ויש שנהגו לומר עם המקדש מילה מילה בלחש^{רסב}, ורבים נהגו שהמסובים מקשיבים ושומעים ויוצאים בברכתו^{רסג}.

קעב. הנוהגים שלא לברך בורא פה"ג אלא בכוס ראשון ושלישי יכוונו בברכת בפה"ג לפטור כוס שני^{רסד}.

קעג. בסיום הברכות שותה כל אחד את כוסו בהסיבה, ואין מברכים אחריו על הגפן^{רסה}.

^{רנח} כך הניקוד בתכלאל מהר"י משתא, ובהגדה כת"י ד'מאר, והגדה כמנהג עדן עמ' ח', ויש מנקדים קדש.

^{רנו} הרבנים שליט"א.

^{רנז} הגדש"פ שתילי זיתים.

^{רנח} בעץ חיים כתב שיש מחמירין לקדש מעומד אך מנהג רוב ישראל לקדש מיושב, ע"כ. אמנם בדורות האחרונים נתפשט המנהג לקדש מעומד בכל המחוזות.

^{רנט} כן המנהג פשוט בכל גלילות תימן, וגם במחוז שרעב (הגר"מ צובירי שליט"א), מלבד ק"ק עדן שנהגו לאמרו קודם הברכה.

^{רס} ומנהג עי"ת צנעא ד'מאר וערי מרכז תימן לאומרו בנעימה הקרובה לנעימת הקידוש אלא שהיא נאמרת ברגש הודאה והלל, ויש נוהגים לאומרו בנעימת פיוט אשר בגלל של שמחת תורה, ויש האומרים אותו בנעימה הקרובה לפיוטי תחינה של יוה"כ.

^{רסא} מהרי"ץ בע"ח והביא סמוכין למנהג ממש"כ הטור וש"ע סי' תקס"ו שאם בא לומר בסוף כל ברכה מעין אותה ברכה אומר, ומהרי"ץ ייחס תוספת זו לרס"ג, ואמנם איתא פיוטים אלו בסדור הרס"ג, אך בלשון: "רבים מחברינו מוסיפים וכו'".

^{רסב} מגיד מראשית עמ' ל"ב, הגר"פ קורח שליט"א.

והנה יש לעיין לפי מנהג זה כיצד יעשו לענין עניית אמן אחר המקדש, כי נחלקו האחרונים אם עניית אמן במקומה כגון שבירך הוא על פה"ג ושמע חברו מברך בפה"ג אם יכול לענות אמן אחר ברכת חברו קודם שטעם מן היין, ועי' במגיד מראשית שלענין ברכת גאל ישראל כתב שמקדימין שלש תיבות לפני המברך כדי לענות אמן, ולא כתב כן לענין ברכת הקידוש ויתכן שבדוקא הוא, משום חשש הפסק בין ברכת בפה"ג לשתיה, משא"כ בכוס שני שאין שם חשש הפסק לנוהגים שלא לברך על כוס שני. ואמנם בשו"ת חן טוב סי' נ"ב כתב שמנהגינו לענות אמן אחר ברכת חברו בין בברכת המצות בין בברכת השבח והנהנין בין הברכה לעשיית המצוה או אכילת הפרי, ואין חוששין משום הפסק, דבר זה צ"ע היכן נהגו כן הלא בדרך כלל שעונים אמן היינו באופן כשיוצאים ידי חובה בברכת חברו כגון בהלל וספירת העומר, או בברכת המוציא, אבל במקום שאין יוצאין יד"ח בברכת חברו כגון בברכת הפירות לא ראינו מנהג לענות אמן קודם שיטעום מהפרי, וגם הרבנים שנשאלו על כך אמרו שלא נודע להם מנהג זה. ועל כן הנוהגים לומר בלחש עם המקדש, במקום איסור הפסק טפי עדיף שלא יענו אמן אחריו משום חשש הפסק. והגר"ע בסיס שליט"א מסר שיש מעטים הנוהגים כן אך את סיום הברכה שומעים מהמקדש, ולפי"ז אין חשש הפסק בעניית אמן.

^{רסג} הגר"מ צובירי שליט"א, הגר"א שמן שליט"א, הגר"א אריה שליט"א. וכ"כ בשו"ע הגר"ז משום ברוב עם הדרת מלך.

^{רסד} חמדת ימים פ"ו, עץ חיים מהדו"ק שכך נהג זקנו מהר"ר צאלח זצ"ל.

^{רסה} אע"פ שיש תכלאל והגדות כת"י שכתבו לברך על הגפן אחר כוס ראשון ושלישי כד' הרי"ף, וכן העיד הר"א בן הרמב"ם על מנהג אביו הרמב"ם, מ"מ המנהג ברוב המקומות שלא לברך אלא אחר כוס אחרון, כן מסרו כל הרבנים שליט"א.

שתית יין אחר כוס ראשון קעד. בין כוס ראשון לשני מותר לשתות יין, [כל שלא התחיל באמירת הגדה], אבל ראוי ליזהר שלא לשתות יין בין כוס ראשון לשני אלא לצורך גדול, כדי שלא ישתכר וימנע מעשיית הסדר, וקריאת ההגדה^{רסו}. אבל שאר משקים שאינם משכרים, מותר^{רסו}. קעה. כיון שהמנהג ליזהר שלא לשתות בין ראשון לשני, מי שנצרך לשתות יין אם הוא מהנוהגים לברך על כל כוס וכוס צריך לחזור ולברך בפה"ג, ואין בכך משום מוסף על הכוסות כיון שאין שותהו בהסיבה^{רסח}. וכל שכן שאם שותה מין יין אחר שיברך הטוב והמטיב^{רסט}.

ורחין

קעו. בשאמי נוטלים ידים בלא ברכה^{רע}. בבלדי נוטלים ידים בברכה^{רעא}.

כרפס

קעז. תקנו חכמים לטבול ירק ממיני הירקות^{רעב} כגון כרפס או צנון או גרגיר או כדי שיראו התינוקות שינוי שמטבילין קודם הסעודה, וישאלו. קעה. המנהג בעי"ת צנעא והרבה מקומות לקיים טיבול זה בירק ה"כרפס", וקבלה בידינו שהוא הנקרא בל"ע "אַלְפֶקְדָנוּס"^{רעג}, והוא הנקרא כיום "פטרזוליא"^{רעד}. ויש שנהגו לקיים טיבול הכרפס בצנון^{רעה} הנקרא בל"ע פֶגֶל. ויש שנהגו בכרת^{רעו}.

^{רסו} שו"ע תע"ג ס"ג.

^{רסז} משנ"ב ס"ק ט"ז.

^{רסח} שתילי זיתים תע"ג סק"ה.

^{רסט} שתילי זיתים שם.

^{רע} וראה למהר"י צובירי זצ"ל בויצבור יוסף בר ח"ב סימן א' פ"א שהביא שכ"כ מהר"י בשירי, מהר"י ונה, מהר"י פתיחי, מהר"י עדוי. עוד הביא מסדר ההגדה של הר"ר פינחס בן שלמה הכהן בסדר אגדה שלו בזה"ל: המנהג שנוהגים במדינת צנעא יע"א נטילת ידים של ירקות בלא ברכה עכ"ל וכן חרז עוד בשירו ורחץ ידים שטוף עד פרקים מברכה תפטרנה, ושכ"כ מהר"י הכהן בשו"ת חיי שלום סי' ה', וכ"ה בהגדה כתי"ד מאר.

^{רעא} כד' הרמב"ם והרבה מן הראשונים שיש לברך על נטילה משום טיבולו במשקה. והנה המנהג המפורסם אף בכלדי שאין מברכים בשאר ימות השנה על נטילה של טיבולו במשקה, ורבים ראו כן תמהו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות לברך על טיבולו במשקה, אולם בביאורים להלכות ליל הסדר הבאנו דברי מדרש ר' דוד הנגיד שכתב בעיקר טעם הנטילה בלילה זה היא כדי שישאלו התינוקות שנוטלים ידיהם בלא שהביאו המזון, ונמצא שעיקר הנטילה בלילה זה מחוייבת כדי שישאלו התינוקות, ולא משום טיבולו במשקה, ועל כן מברכים עליה, ואין זה ענין למה שנהגו שלא לברך בשאר ימות השנה.

^{רעב} כ"ה לשון רס"ג בסידורו וישתרי מן באקי אלבקול מת"ל כרפס וגרגיר ואלפגל, וכע"ז לשון תכלאל קדמון "וסאיר מן אלבקול איצ"א מת"ל אלפגל ואלכרפס ואלגרגיר, ותרגומו וכן משאר הירקות כגון הצנון והכרפס והגרגיר. ולשון תכלאל הקדום, ומהר"י משתא, מהר"י בשירי, ומהר"י ונה הלשון "כ'צ'ר מן אלבקול" ותרגומו הוא "ירק מן הירקות" ש"בקול" הוא שם כולל לירקות כמתבאר מלשון רס"ג והתכלאל הנ"ל, וכן בפירוש מתורת רס"ג לירמיה כ"ד א' שנדפס בסיני גליון צ"ח "וסאיר אלבקול" שתרגומו ושאר הירקות, [וכ"ה בפ"י רס"ג דברים י"א י'], וכ"ה בתשובות ר"י הנגיד סי' כ"ה, ובפ"י רב נתן אב הישיבה לשביעית נדפס בסיני גליון י"ז עמ' קע"ב וקע"ה, ובספר הרפואות שנדפס בהתעודה עמ' רט"ו "מע בעין אלבקול" ותרגומו שם כמה מיני ירקות. [וזה לא כפי מי שדימה ש"בקול" הוא צנון, וגרם לו לזה מה שתורגם באגדתא דפסחא על לשון התכאליל הנ"ל שהוא "צנון וכיוצא בו", ותרגום זה שלא בדקדוק].

^{רעג} מהרי"ץ בע"ח מהדו"ק ד' א'.

קעט. כשמברך בורא פרי האדמה יכוין לפטור את המרור שבא בתוך הסעודה^{רעו}.
 קפ. בבלדי נהגו לטבול בחרוסת^{רעח}, ובשאמי יש שנהגו לטבול בחומץ^{רעט} או במי מלח^{רפ}, ויש
 בחרוסת^{רפא}.

קפא. הכרפס נאכל בהסיבה^{רפב}, ויש שלא נהגו להסב^{רפג}.

קפב. יש נוהגים לאכול כזית^{רפד}, ויש נוהגים לאכול פחות מכזית כדי לצאת מספק ברכות, ומכל
 מקום אף אם אכל כזית לא יברך אחריו^{רפה}.

קפג. הנוהגים לאכול כזית לכרפס, המנהג שאין מברכים אחריו^{רפו}.

יחז

קפד. למנהג השאמי חוצים המצה האמצעית קודם ההגדה כדי שתאמר ההגדה על לחם עוני^{רפז},
 מנהג הבלדי לחצות המצה סמוך לברכת המוציא^{רפח}.

^{רעד} מגיד מראשית ויצבור יוסף בר ח"ג, וכן נזכר מנהג לקחת פטרוזליא לכרפס במהרי"ל הובא במג"א תע"ג, ובהגהות
 רעק"א שם הביא מקור לזה מירושלמי שביעית פ"ט ה"א מאי כרפס שבנהרות אמר ר' יוסי ב"ר פיטרוסלינע"ן.

וראה למהרי" צובירי שם שדחה דברי הסבורים שהבקדנוס הוא "נץ החלב" מכח מה שהרמב"ם בפיה"מ להרמב"ם
 שביעית פ"ז מ"א ופ"ח מ"ג ועוקצין פ"ג מ"ב כתב שנץ החלב הוא "אלמקדונס", כי "מקדונס" לחוד ו"בקדנוס" לחוד.
 וכן העידו הרבנים שליט"א על המנהג הפשוט בק"ק צנעא לקיים טיבול הכרפס בפטרוזליא.

והנה המג"א (סי' תע"ג סק"ד) העיר על ברכת הפטרוזליא שכיון שטובה לאכילה מבושלת יותר מחי, א"כ ברכתה בחי
 בפה"א, וכתב ליישב שהטעם שטובה מבושלת משום טעם הבשר שבה, כמש"כ התוס' והראשונים לענין בצלים, בספר
 ברכת הבית (ש"ד פכ"ח) העיר שבימינו שאין הפטרוזליא נאכלת בפני עצמה אלא כתבלין, ברכתה כשאוכלים אותה בפני
 עצמה, שהכל,

^{רעה} ק"ק מחוית הגר"א אריה שליט"א, ק"ק ד'מאר הגדש"פ שתילי זיתים.

^{רעו} ק"ק שרעב הגר"מ צובירי שליט"א, ק"ק צ'אלע זכרון תימן עמ' ר"נ.

^{רעז} משנ"ב תע"ג ס"ק נ"ה.

^{רעח} כדברי הרמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ו.

^{רעט} בהגדה של פסח כמנהג תימן (גרינברג עמ' 9) מובא שמטבל בחומץ שכן דרך המלכים לאכול הירקות בחומץ.

^{רפ} הגש"פ מגיד מראשית עמ' ב', הגש"פ משפ' זכריה ק"ק ביצ'א, ק"ק שרעב הגר"מ צובירי שליט"א, ק"ק צ'אלע זכרון
 תימן עמ' ר"נ, הגדש"פ כמנהג עדן עמ' י', וכתב במגיד מראשית (שם) שאם אין חומץ או מלח טובלים ביין.

^{רפא} כ"ה בהגדה כת"י מד'מאר, ראה גם בה"א עמ' 329 על המנהג הרווח בק"ק צעדה לטבל בחרוסת, ויש שנוהגים
 בחומץ.

^{רפב} תכלאל מהר"י ונה, מגיד מראשית סי' י"ח (עמ' נ"א) שכן המנהג, ושכ"ה בהרבה כתבי יד של הגדש"פ ובכללם
 אגדתא דפסחא למהר"ש מנצורה.

^{רפג} הגדש"פ שתילי זיתים, הגדה כמנהג ביצ'א, ק"ק שרעב הגר"מ צובירי שליט"א, [גם בהגדה כת"י מד'מאר לא נזכר
 הסיבה בכרפס].

^{רפד} כ"ה ד' הרמב"ם, וכ"ה בעץ חיים מהדו"ב, וכן מנהג ק"ק עדן נחלת יוסף, גם הגר"מ צובירי מסר שלא היתה הוראה
 מיוחדת לאכול פחות מכזית.

^{רפה} שתילי זיתים ס"ק ל"א.

^{רפו} כד' מרן השו"ע תע"ג ס"ג, עץ חיים, הגר"מ צובירי שליט"א.

^{רפז} עי' מגיד מראשית סי' י"ג כי רבים מחכמי תימן הזכירו חציית המצה קודם ההגדה מהר"ש מנצורה, מהר"ר פנחס
 הכהן, מהר"י ונה, מהרי"ץ במהדו"ק.

^{רפח} כד' הרמב"ם, וכ"ה בעץ חיים מהדו"ב, וכן מנהג רוב הבלדי, אך יש מקצת שנהגו לחצות קודם ההגדה כפי שמסר
 הגר"ע בסיס שליט"א על מהר"ר יחיא עומיסי זצ"ל ראב"ד רדאע שנהג כן.

קפה. לאחר שחצה את המצה האמצעית נוטל החלק הקטן ומניחו בין המצות השלימות, ואת החלק הגדול צורר במפה יפה ושומרו לאפיקומן^{רפט}, ויש שנהגו להניחו תחת המפה^{רצ}, ורבים נהגו לצוררו על שכמו זכר למשארותם צרורות בשמלותם על שכמם^{רצא}.

קפו. לאחר מכן מכסה שוב את השלחן במפה, וזהו במקום עקירת השלחן שתקנו חכמים כדי שיראו התינוקות וישאלו^{רצב}. והיו שנהגו לעקור השלחן מלפני הגדול שבבית^{רצג}.

מגיד

קפו. מוזגין לו כוס שני כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה, ולשאר המסובים יש שנהגו למזוג בתחלת ההגדה^{רצד}, ויש שנהגו למזוג רק כשהגיעו ללפיכך^{רצה}.

קפח. ופותח הגדול שבמסובים באמירת ההגדה בפיסקת "בבהילו יצאנו ממצרים", והמסובים אומרים יחד עמו בקול רם^{רצו} בנעימה וקול ערב, ומנהג ק"ק צנעא ומרכז תימן לקרותה בנעימת קריאת המשנה^{רצז}, ובשאר קהילות נאמרת בנעימה המיוחדת לה.

קפט. נהגו שהקטן אומר מא כ'בר^{רצח} בעודו אוחז בידו ביצה או כוס יין.

קצ. מביאים לפני הגדול כוס יין מיוחדת וכשמגיעים ל"דם ואש ותימרות עשן" אומר לבדו בקול רם והמסובים עמו בלחש, וטובל אצבעו^{רצט} ביין באמירת "דם" ומתזו ושופך לתוך כלי ריק^ש,

^{רפט} שתילי זיתים ס"ק ל"ג בשם המג"א, ופירש הטעם בשם הט"ז שהאפיקומן הוא עיקר המצה שיאכל באחרונה. וכן הובא בהגדש"פ מגיד מראשית רסי' י"ג שהחלק הקטן לברכת אכילת מצה, והגדול לאפיקומן, וכן מסר הגר"מ צובירי שליט"א, ויש שלא דקדקו בגודל החלקים. הגדש"פ באר מרים עמ' קצ"ד.

^{רצ} הגר"פ קורח שליט"א, הגר"א שמן שליט"א.

^{רצא} מגיד מראשית, ומקור המנהג בחמדת ימים פ"ו וז"ל: ומנהג אנשי מעשה שלא לשמור על האפיקומין בין המפה, אלא ליתנה במטפחת ולשלשל אותה בשכמיהם זכר ל"משארותם צרורות בשמלותם על שכמם". וגם שלא ישכחנו אחר כי אלף המגן תלוי עליו. ע"כ.

ויש שנהגו שהגדול שבמסובים הולך עם צרורו על שכמו לכיון היציאה מן הבית, ושואלים אותו מאין באת? והוא משיב ממצרים, ואני עולה לירושלים. ראה תיאורי המנהגים בזה, אבן ספיר, הגדה מנהג ביצ"א, תולדות הרשב"ז עמ' ע"ו.

^{רצב} כ"כ בעץ חיים מהדו"ק ד' ב', ובמגיד מראשית סי' ו' וי"ד האריך בכל זה.

^{רצג} לפי אבן ספיר פ"ט א', הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב. וכן הובא בתכאליל.

^{רצד} מגיד מראשית סי' ט"ו, הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"א אריה שליט"א.

^{רצה} הגר"פ קורח שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א הגר"א שמן שליט"א.

^{רצו} ראה הגדה של פסח לריטב"א ו'חייב אדם לומר ההגדה בנעימה ובקול רם בכל כחו. וכ"כ בזכר צדיק ואומר ההגדה בכל כחו.

^{רצז} מגיד מראשית עמ' י"ט, אלא שבהגדה נאמרת במיתון ובניגון ערב כמובא שם.

^{רצח} מקורו מסידור רס"ג.

^{רצט} כתב מהרי"ץ בעץ חיים (י"ח ב') נוהגים לזרוק מעט מן הכוס באצבעו כשאומר דם ואש ותימרות עשן וגם כשמזכיר עשר מכות וגם בדצ"ך עד"ש באח"ב שעולה בין הכל י"ו פעמים כנגד חרבו של הקב"ה שנקרא יוה"ך והוא יוצא מפסוק תהלים צ"א י"א כ"י מלאכיו יצוה לך' והמקובלים כתבו משם מורינו האר"י שלא יזה באצבעו אלא ישפוך מהכוס עצמו י"ו שפיות. ע"כ. ומבואר שהמנהג לשפוך באצבע, וכן הביאו שהמנהג לשפוך באצבע מהר"י צובירי זצ"ל במגיד מראשית, הגר"מ צובירי, הגר"ע בסיס, ויש שנהגו כדברי האר"י ז"ל לשפוך מהכוס עצמו, הגר"א אריה שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

^ש ובמגיד מראשית עמ' ל"ב כתב שנהגו לשפוך על הרצפה שתחת השלחן או על ה"נטע" שפורסים ע"ג הרצפה כדי להשליך עליו את הפסולת. הגר"ע בסיס שליט"א והגר"א אריה שליט"א מסרו שלא נהגו לדקדק להיכן לשפוך.

ויש שנהגו לכלי שבור^{שא}. וכן עושה באמירת "ואש", וכן באמירת "ותימרות עשן", וכן באמירת עשר המכות אומר הגדול בקול רם והמסובים עמו בלחש וטובל באצבעו ושופך על כל מכה ומכה, וכן בדצ"ך עד"ש באח"ב, סך הכל שש עשרה זריקות^{שב}.

ויש נוהגים שאין שופכים באמירת דם ואש ותימרות עשן, רק באמירת המכות, וסך השפיכות למנהג זה הוא שלש עשרה^{שג}.

קצא. כשמגיעים לפסקת כמה מעלות טובות וכו' אומר גדול המסובין בקול רם, ועל כל פיסקא מגביהים המסובים את השלחן^{שד} ועונים דינו.

קצב. בפסקת רבן גמליאל מגביהים קצה המפה כדי לגלות המצה והמרור, כשאומרים מצה זו הגדול שבמסובים מגביה המצה^{שה} בידו להראותה למסובין כדי שתתחבב עליהם, וכן כשאומרים מרורים אלו מגביה המרור בידו^{שו}, אבל כשאומרים פסח שהיו אבותינו אוכלים יזהר לא להגביה הבשר בידו שהוא זכר לקרבן פסח.

ברכה על כוס שני ורביעי

קצג. נחלקו הראשונים אם כוס שני ורביעי טעונים ברכת בורא פרי הגפן, יש אומרים שנפטר בברכת כוס ראשון ושלישי, וכן היה המנהג הנפוץ בעי"ת צנעא לפני שלש מאות וארבע מאות שנה שלא לברך אלא על כוס ראשון ושלישי^{שי}, וכן מנהג השאמי בעי"ת צנעא ועוד מקומות^{שח}. ודעת רוב הראשונים שמברך על כל כוס וכוס, וכן מנהג הבלדי והרבה ממחוזות תימן השאמי, לברך על כל כוס וכוס^{שט}.

רחצה

קצד. נוטלים ידים ומברכים על נטילת ידים, ואין מועיל הנטילה לטיבול הכרפס כיון שמסיח דעתו בשעת קריאת ההגדה^{שי}.

^{שא} מצפונות יה"ת עמ' ק"ו, הגדש"פ שתילי זיתים, הגש"פ כמנהג עדן ט"ו א', הגר"מ צובירי שליט"א, והוסיף שאח"כ זורקים אותו.

^{שב} מגיד מראשית עמ' ל"ב.

^{שי} עריכת שלחן שכן מנהג זקינו מהר"ר עמרם קורח זצ"ל, הגדש"פ שתילי זיתים עמ' רמ"ז.

^{שד} עץ חיים כ' א', מגיד מראשית.

^{שה} יש נהגו את המצה השלימה, (מגיד מראשית), ויש שנהגו את הפרוסה, (הגדש"פ כמנהג עדן עמ' י"ב).

^{שו} שו"ע תע"ג ס"ז.

^{שי} ראה מחקרים בסדורי תימן שכן ברוב ההגדות בתקופה זו, וכן העיד על המנהג בשתילי זיתים סי' תע"ד, וכן הסכימה דעת עליון של חכמי תימן כת הקודמין, הדיין מהר"ר פנחס ב"ר שלמה הכהן עראקי, מהר"ר צאלח זקנו של מהרי"ץ כעדות מהרי"ץ במהדו"ק, מהר"י ונה, מהר"ש מנצורה, ועוד, כאשר הובא כל זה באריכות ובטוב טעם ודעת במגיד מראשית סי' כ"ו.

^{שח} כ"ה בהגדה כת"י מעיר ד'מאר.

^{שט} ק"ק שרעב הגר"מ צובירי שליט"א, ק"ק מחוית הגר"א אריה שליט"א, ק"ק צעדה בה"א עמ' 330, ק"ק צ'אלע זכרון תימן עמ' רנ"א, ק"ק ביצ'א הגש"פ משפ' זכריה, ק"ק עדן נחלת יוסף והגדש"פ כמנהג עדן.

^{שי} גמ' קט"ו ב' הובא בב"י סי' תע"ה ושתילי זיתים סק"א. והב"י הביא דברי המרדכי שאם נתכוין בנטילה ראשונה לגמור בה כל סעודתו בלא היסח הדעת אין צריך לחזור וליטול שניה, והב"י כתב עליו ונראה לי דאין לכוין בכך שלא לבטל

מוציא מצה

קצה. נוטל הגדול שבמסובים את השלימה והפרוסה בידו ומברך המוציא, לאחר מכן פורס מהשלימה ומהפרוסה ומחלק לכל אחד ואחד מן המסובים מהשלימה ומהפרוסה^{שי"א}, יש שנהגו כזית מהשלימה וכזית מהפרוסה^{שי"ב}, ויש שנהגו לצרף כזית משניהם^{שי"ג}. ויש שנטלו כזית כפי ההזדמן ולא דקדקו שיהיה מהשלימה ומהפרוסה^{שי"ד}.

קצו. ויש מקומות שנהגו לברך המוציא ועל אכילת מצה ואח"כ בוצע^{שטו}.

קצז. הנוהגים לאכול שני כזיתים לכתחלה יאכל שני הזיתים בבת אחת, ואם אינו יכול יאכל כזית של המוציא תחלה (דהיינו כזית שמן המצה העליונה), ואחר כך כזית של אכילת מצה (דהיינו מן האמצעית)^{שטז}.

קצח. בבלדי נהגו לטבל בחרוסת^{שי"ז}, בשאמי יש שנהגו לטבל המצה במלח^{שי"ח}, ויש שנהגו לטבל המצה בחרוסת^{שי"ט}, ויש שנהגו בלא טיבול כלל^{שכ}.

קצט. אחר אכילת המצה לא ישוח בדבר שאינו מענין הסעודה עד שיאכל הכורך, כדי שתעלה ברכת אכילת מצה גם לכריכה זו^{שכ"א}. ומכל מקום אם שח אינו חוזר ומברך על הכריכה^{שכ"ב}.

תקנת חכמים שתקנו ליטול פעמיים בליל פסח. והמג"א השיג ע"ד הב"י דהיכן מצינו שתקנו חכמים ליטול ב' פעמים, ועי' מש"כ ליישוב ד' מרן בחק יעקב, שבח פסח לרי ישמעאל הכהן סדר ורחץ, ערוה"ש ס"ב. ורבינו מהרד"ם בשתילי זיתים העלה דברי מג"א, וצ"ב למה נטה מדברי מרן הב"י.

שי"א מגיד מראשית שכן מנהג רוב הצבור, הגר"א אריה שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

שי"ב שו"ע תע"ה ס"א ושתילי זיתים סק"ז, וכן הביא במגיד מראשית עמ' קנ"א ומהדו"ח עמ' של"ד שכ"ה בכמה תכאליל לפני שלש מאות וחמישים שנה, ובכללם תכלאל מהר"י פתיחי, ושכן חרז בשיר מהר"ר פנחס הכהן עראקי. וכן העיד על המנהג מהר"יץ באגדתא דפסחא מהדו"ק, וכ"ה בהגדה כת"י ממחוז ד'מאר, והגדה כמנהג עדן כ"ב א', ובמקו"א הארכנו בזה בעזה"י.

שי"ג מגיד מראשית עמ' קמ"ט, ונראה דלפי מה שכתב מהר"י צובירי שם שבשיעור כזית נהגו להחמיר שיהיה כחצי ביצה, א"כ י"ל שלענין החומרא שיהיו שני כזיתים סמכו על שיטת התכאליל ששיעור כזית הוא רבע ביצה, ועל כן צירפו רבע ביצה מן העליונה ורבע מן התחתונה, ויצאו בזה גם שיטת מרן שיש לאכול שני כזיתים, באופן שהנוהגים בשיעור חצי ביצה ומצרפים כזית מן העליונה ומן התחתונה, אין להוכיח שלא נהגו במנהג של שני כזיתים שהעידו עליו מהר"יץ וההגדה הנ"ל.

שי"ד הרבנים שליט"א.

שטו ק"ק שרעב הגר"מ צובירי שליט"א.

שטז שו"ע סי' תע"ה ס"א.

שי"ז כד' הרמב"ם.

שי"ח שו"ע תע"ה ס"א, שתילי זיתים שם, וכן הסכימו עוד חכמי תימן מהר"ר פנחס הכהן עראקי, מהר"ש מנצורה, וכ"ה בתכלאל מהר"י ונה, מהר"י עדוי, מהר"י פתיחי, כאשר הובא כל זה בדברי מהר"י צובירי צ"ל במגיד מראשית סי' כ"ט. ומקור שיטה זו לטבל במלח הוא בדברי הירושלמי שהובא בדברי רבותינו הראשונים הראב"ה סי' תקכ"ה והרוקח סי' רפ"ג ואו"ז סי' רנ"ב, וכבר הוכח במבוא לראב"ה החדש בראיות ברורות שאין שחר לדברי האומרים שאין זה תלמוד ירושלמי, ודי בהם למודה על האמת. וכן איתא בדברי הגאונים, סדור רס"ג, ומדרש שכל טוב פרשת בא, הובא לשונם במגיד מראשית שם. הגר"א אריה שליט"א.

שי"ט כשיטת הרמב"ם וכמה מן התכאליל, וכן נהגו בשרעב כמובא בתולדות הרשב"ז, הגר"מ צובירי שליט"א.

שכ וכד' הרמ"א סי' תע"ה, הגר"ח דחבש שליט"א.

שכ"א שו"ע שם.

שכ"ב שתילי זיתים ס"ק ט"ו.

מרור

ר. נוטל כל אחד כזית מן המרור, ומברך הגדול שבמסובים על אכילת מרור, ויטבילוהו כולו בחרוסת ולא ישהו אותו בחרוסת כדי שלא יבטל טעם מרירותו, ומטעם זה צריך לנער את החרוסת מעליו, ואוכלים אותו בלא הסיבה^{שכג}.

בורך

רא. נוטל כזית ממצה התחתונה^{שכד} וכזית מרור וכורך את המצה במרור, באופן שהמרור מבחין והמצה בפנים^{שכה}, ומחלק לכל אחד ואחד כזית מהמצה ומורה להם לכרכו בכזית מן המרור, ואומר הגדול שבמסובים: בלא ברכה^{שכו}, זכר למקדש כהלל הזקן שאמר על מצות ומרורים יאכלוהו^{שכז}, ומטבלים הכריכה בחרוסת ואוכלים אותם ביחד בהסיבה^{שכח}, ואם לא הסב לא יצא^{שכט}.

רב. ויש מקומות שלא נהגו לכרוך את המצה בתוך המרור אלא לאכלם יחד^{של}.

שלחן עורך

רג. אחר שאכלו מהכורך מחלקים בשר הצלי והביצה למסובים^{שלא}, כי מנהגינו לאכול צלי בלילי פסחים^{שלב}.

רד. לאחר מכן אוכלים סעודת יום טוב בבשר ומיני מטעמים, וצריך ליזהר שלא למלא בטנו

צפון

^{שכג} שו"ע תע"ה ס"א. ואם רצה להסב רשאי. (שתילי זיתים שם בשם בית יוסף ופר"ח).

^{שכד} שתילי זיתים תע"ה ס"ק י"ב, הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א, הגדה כמנהג עדן עמ' כ"ב ב'.

^{שכה} כ"כ בעץ חיים כ"ה א' שכך מנהג העולם, וכן נהג זקנו מהר"ר צאלח, מגיד מראשית, וכן מסרו הרבנים שליט"א.

^{שכו} ראה מגיד מראשית סי' ל"ב כי המנהג ידוע ביהדות תימן שהגדול אומר בלא ברכה זכר למקדש כהלל וכו' על יסוד דברי מרן בשו"ע תע"ה ס"א ואמירת תיבות בלא ברכה נזכרה בדברי מהר"י בשירי, מהר"י ונה (ולכן גם ניקד תיבות אלו בגוף ההגדה), סדר ההגדה למהר"ר פנחס הכהן, מהר"י פתיחי. ויש שלא נהגו לומר תיבות "בלא ברכה".

^{שכז} שו"ע תע"ה ס"א.

^{שכח} שו"ע שם.

^{שכט} שתילי זיתים ס"ק י"ב שכן משמע בב"י.

^{של} ק"ק שרעב הגר"מ צובירי שליט"א.

^{שלא} לראשונה הוזכר המנהג לחלק אחר הכורך בשתילי זיתים תע"ג ס"ק י"ג לענין הביצה, ובעץ חיים מהדו"ק ותנינא הוסיף גם לענין בשר הצלי, וכ"כ במגיד מראשית עמ' קע"ח, הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"א שמן שליט"א, הגר"א אריה שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א. אמנם הגר"פ קורח שליט"א, כתב שלא נהגו לחלק בדוקא אלא כל אחד אוכל כאות נפשו.

^{שלב} ומהאי טעמא השמיט רבינו השתילי זיתים דברי הלבוש ומג"א שמקומם הוא מקום שאין אוכלי צלי, ועי' מגיד מראשית סי' ל"ג.

רה. צריך ליזהר לאכול האפיקומן קודם חצות^{שלג}, ויש מי שאומר שלא יצא ידי חובה אם אכלו אחר חצות^{שלד}, וכן המנהג בעי"ת צנעא ועוד מקומות^{שלה}, אמנם בכמה קהילות נהגו לכתחלה לאכול האפיקומן אחר חצות^{שלו}.

רו. נהגו לאכול כזית אחד בלבד^{שלו}.

רז. אחר האפיקומן אין לאכול שום דבר, כיון שהוא זכר לקרבן פסח הנאכל על השובע, ואפילו פירות אסור^{שלח}.

ברך

רח. מוזגין לו כוס שלישי ומברך עליו ברכת המזון, ומברך עליו בורא פרי הגפן, ושותהו בהסבה, ולא יברך אחריו.

הלל

רט. אומרים שפוך חמתך ברגש תחינה^{שלט}, וברוב המקומות לא נהגו לפתוח הדלת^{שמ}, ויש שנהגו בכך^{שמא}.

רי. יזהרו לומר את ההלל קודם חצות^{שמב}, ויש קהילות שלא נהגו ליזהר בכך^{שמג}.

כוס חמישי

ריא. מנהג רוב הציבור לומר את הלל הגדול על כוס רביעי ולאחריו נשמת וישתבח ואז שותים כוס רביעי, ומנהג רוב המקומות שאין מוסיפים כוס חמישי^{שמד}. ויש שנהגו לשתות כוס רביעי בגמר ההלל, ואחריו מוזגין כוס חמישי ואומרים עליו הלל הגדול ונשמת עד סוף ברכת יהללוד, ושותים כוס חמישי בברכת בורא פרי הגפן^{שמה}, והנוהגים שלא לברך אלא על כוס שלישי ורביעי לא יברכו גם על כוס חמישי.

^{שלג} שו"ע סי' תע"ז ס"א, ובשתילי זיתים סק"ד שאף לדעת הרמב"ם יש ליזהר לכתחלה לאכול קודם חצות.
^{שלד} עץ חיים כ"ה ב', וכבר תמה בזה מהרש"י הלוי בהגהותיו איך עזב שיטתו במהדו"ב לאורך כל סדר הלילה לפסוק כהרמב"ם, ופסק בזה דלא כהרמב"ם.

^{שלה} הגר"מ צובירי שליט"א.

^{שלו} ק"ק צ'אלע זכרון תימן עמ' רנ"א, הגש"פ ק"ק ביצ'א עמ' מ"ז.

^{שלו} הרבנים שליט"א.

^{שלה} שתילי זיתים תע"ח סק"א.

^{שלט} כן נתקבל המנהג בתימן אע"פ שלא נזכר בקשה זו בתכאליל הקדמוניות, מכל מקום העלוהו מהר"י בשירי ומהר"י ונה, וכ"ה ד' השתילי זיתים סי' ת"פ דלא השמיט הגהת הרמ"א, וכן העלוהו מהר"י"ץ בעץ חיים.

^{שמ} הרבנים שליט"א.

^{שמא} הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב.

^{שמב} רמ"א תע"ז ס"א, והעלהו בשתילי זיתים.

^{שמג} כנ"ל לגבי אפיקומן.

^{שמד} הרבנים שליט"א.

^{שמה} כ"ה בהגדש"פ מנהג ביצ'א, והיינו לנוהגים לברך על כוס וכוס, וברכה בכוס חמישי הוזכרה באבודרהם ורשב"ץ,

ריב. ברוב המקומות לא נהגו כוס של אליהו, אבל יש מקומות שנהגו בזה שמו.

איסור שתיה אחר ד' כוסות

ריג. אחר שתית ארבע כוסות אסור לשתות יין, יש אומרים שאסור כל המשקין לבד ממים שמו, ויש אומרים שאינו אסור אלא ביין אבל בשאר משקין כגון קהו"ה מותר שמו.

נרצה

ריד. על תיבת נרצה כתב מהר"י ונה שני פירושים, פי' א' כלומר ואם רצה עוד לשתות כוס ה' הרשות בידו, ואומר עליו הלל הגדול ואם לאו מחברן יחד על כוס ד'. עוד יש לפרש הלל נרצה כלומר מאחר שעשה כל הסדר המבואר וקרא ההלל אז מעשיו רצויין לפני השם יתברך.

רטו. חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה, וברוב המקומות לא היו ערים כל הלילה שמוט, ויש קהילות שהיו ניעורים כל הלילה בדברי תורה הלכות ושירי שבח לבורא יתעלה שני.

רטז. יש שנהגו אחר גמר הסדר לומר שיר השירים לעורר אהבת דודים למעלה שניא.

ריז. ויש שנהגו להוסיף שיר חד גדיא ועוד משירי הפסח שנב.

קרית שמע שעל המטה

ריח. מנהגינו לקרוא קרית שמע שעל המטה כשאר לילות שנג.

יום טוב שחרית

קידוש יום טוב שחרית

ריט. בשחרית מקדשין על הכוס בברכת בורא פרי הגפן בלבד, כשאר ימים טובים, ויש מקצת מקומות שנג שנהגו לומר ברכת הקידוש של הלילה ביום טוב שחרית, והוא מנהג בטעות ויש לבטלו שנה.

שמו הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ע בסיס שכן נהגו ק"ק צ'לאע, [וכ"ה בס' זכרון תימן מנהגי צ'לאע], הגר"ח דחבש שליט"א שכן מנהג סוואדיה, ועוד.

שמו מהרי"ץ עץ חיים מהדו"ב.

שמה שתילי זיתים תפ"א סק"ב.

שמו הגר"מ צובירי שליט"א.

שני ק"ק צ'אלע זכרון תימן עמ' רנ"ב, ושם נהגו בכל זה בתוך הסעודה וסמוך לעלות השחר אכלו את האפיקומן בהמ"ז והמשך ההלל.

שנא לשון מהרי"ץ בעץ חיים ל"א א'.

שנב מצפונות יה"ת עמ' ק"ז, הגר"מ צובירי שליט"א, תולדות הרשב"ז.

שנג כן מתבאר מהא דהשמיט בשתילי זיתים מה שכתב הרמ"א סי' תפ"א ס"ב שנוהגים לקרוא רק פרשת שמע ולא שאר דברים שקורים בשאר לילות

בציעת הפת

רכ. יש שנהגו לקיים דרכו של עני בפרוסה בכל ימי הפסח, דהיינו שבוצע כל ימי הפסח על ככר ומחצה^{שנו}, והנהגים בליל הסדר בשלש מצות בוצעים בחול על ככר ומחצה, ובשבת חול המועד על שתיים ומחצה^{שנו}. ויש שלא נהגו במנהג זה, אלא דין שאר ימי הפסח כשאר ימות השנה שבשבת ויו"ט בוצע על שני ככרות, ובחול המועד על ככר אחד^{שנח}.

ספירת העומר

רכא. ערבית מוצאי יו"ט ראשון מתחילים לספור ספירת העומר.

רכב. במקומות שהתפללו תפלת ערבית מוקדם ואחר קדיש תתקבל עדיין לא הגיע זמן צאת הכוכבים סופרים אחר עלינו לשבח, אבל באופן שמתפללים אחר צאת הכוכבים המנהג לספור אחר קדיש תתקבל^{שנט}.

רכג. בכמה מקהילות השאמי נהגו לומר לשם יחוד קודם הספירה^{שמ}, ויש שנהגו שמכריז הרב קודם הספירה: "עומר".

רכד. סדר הספירה פותח הרב ומברך בקול רם בא"י אמ"ה אקב"ו על ספירת העומר, ומכוין להוציא את הצבור ידי חובתם, והצבור שומעים ומכונים לצאת ידי חובה בברכתו, וסופרים כולם ביחד בקול רם: האידנא חד יומא בעומרא, ומיום שני ואילך קודם הברכה פותח ואומר: אתמול חד יומא בעומרא, ואז מברך.

^{שנד} מנהג זה הובא בהגש"פ משפ' זכריה מנהג ביצ'א, והיה קיים גם בשרעב וכו' לאן. (הגר"מ צובירי שליט"א הגר"ע בסיס שליט"א).

^{שנה} וכבר צווחו הגאונים על מנהג זה שהיה קיים במקומות אחדים גם בשבת, עי' שו"ת הגאונים שערי תשובה סי' קט"ו תשובת רב האי גאון שהוא דרך שטות ובורות, וכן כתבו הפוסקים שיש לבטל מנהג זה שו"ת יכין וכו' ע"א סי' ל"ד, פתח הדביר סי' רפ"ט, שו"ת ישכיל עבדי ח"ח סי' ל"ד. וכ"כ מהר"ח כסאר בשם טוב פכ"ט משבת ה"ד עיקר הקידוש בלילה וכו' לומר דעיקר הקידוש בכניסת הלילה שהוא תחלת היום כדאיתנה בפ' ע"פ דף ק"ו דמשו"ה אין אומרים נוסח הקידוש שנתבאר בסמוך אלא בלילה ואם שכח ולא אמ' נוסח הקידוש של לילה אומרו ביום וכמ"ש רבי ז"ל והוצרכתי לכתוב זה אע"פ שהוא פשוט לאפוקי ממי שאומ' נוסח הקידוש של לילה גם ביום דטעות הוא בידו דמברך ברכה לבטלה דהא לא תיקנוה אלא בלילה וצריך למחות ולגזור בו על כך. ע"כ. וכ"כ מהרש"י הלוי זצ"ל בשו"ת דברי חכמים או"ח סי' פ"ז שהוא מנהג שאין לו יסוד ואסור לקיימו וביותר שיש בו איסור ברכה לבטלה, וכ"כ מהר"י צובירי זצ"ל בכנסת הגדולה ח"ב אמת ויציב סי' מ"ז שטעות הוא בידם ומברכים ברכה לבטלה, והביא מדברי הגאונים הנ"ל, וכן הסכימו כל הרבנים שליט"א שהוא מנהג טעות ויש לבטלו.

^{שני} מקור מנהג זה מפני מהר"ר זכריה טביב זצ"ל (המכונה הרז"ה) על הרמב"ם, והובא בתשובת חכמי צנעא בשו"ת גנוזי מלכים סי' ה' (מכמנים מחג"ת עמ' ל"ה), ענף חיים על ע"ח ח"ב כ"ה א', סערת תימן עמ' ק', מהרש"י הלוי דש"ח עמ' רפ"א, הגר"פ קורח, הגר"א שמן שליט"א.

^{שנו} וכן נהג מהר"ע"מ קורח זצ"ל הלכה למעשה כפי שהעיד נכדו הגר"ש קורח שליט"א בעריכת שלחן סי' תע"ה סק"ה.

^{שנח} מגיד מראשית סי' כ"ז יעו"ש שהאריך והרחיב בזה כדרכו דרך הקודש, הגר"ע בסיס שכן מנהג השאמי, הגר"א אריה שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

^{שנט} כגון מוצאי שבתות כמש"כ בשו"ע תפ"ט ס"י, וכ"ה בשתילי זיתים שם ס"ק כ"ד שנוהגין לספור במוצאי שבתות אחר קדיש תתקבל שהוא גמר התפלה.

^{שמ} ד'מאר תכלאל שתילי זיתים, שרעב, ביצ'א, צעדה, ועוד.

רכה. אחר הספירה אומר הרב לבדו בקול רם: הרחמן יחזיר עבודת בית המקדש למקומה במהרה בימינו ואמרו אמן, ועונים הצבור אמן. בשאמי אומרים אחר כך מזמור אלקים יחננו ואנא בכוח, ולאחר מכן למנצח על הגיתית ושיר למעלות, בבלדי אומרים למנצח על הגיתית שיר למעלות, ולאחר מכן למנצח בנגינות.

ימי חול המועד

רכו. בענין שיר של יום בשאמי המנהגים חלוקים, יש נוהגים שקודם מוסף אומר בית יעקב ושיר של יום ואחר מוסף אומר מזמור של החג^{שסא}, ויש נוהגים לומר שיר של יום ומזמור החג אחר מוסף^{שסב}, ויש שאין אומרים שיר של יום כלל אלא מזמור החג אחר מוסף^{שסג}.

שבת חול המועד

רכז. יש שנהגו להתחיל לקרוא בשבת חול המועד בצבור שיר השירים מקרא ותרגום, ולהשלימו בשביעי של פסח^{שסד}, ויש שנהגו לאמרו כולו בשבת חוה"מ^{שסה}, ויש שנהגו לאמרו כולו בשביעי של פסח^{שסו}.

שביעי של פסח

רכח. ברוב קהילות תימן לא נהגו לומר תיקון ליל שביעי שלפסח, אך יש מקצת קהילות שנהגו לאמרו^{שסז}.

^{שסא} הגר"מ צובירי ק"ק שרעב.

^{שסב} תכלאל שתילי זיתים.

^{שסג} שתילי זיתים סי' קל"ד ס"ק י"ב, סדור כנסת הגדולה.

^{שסד} הגר"א אריה שליט"א, הגר"א שמן שליט"א.

^{שסה} הגר"ח דחבש שליט"א.

^{שסו} הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ע בסיס שליט"א.

^{שסז} תולדות הרשב"ז